
ŠTÚDIE

RELIKTY RYTIERSTVA A RYTIERSKÝCH RÁDOV VO VYZNAMENANIACH 2. časť

IGOR GRAUS

GRAUS, I.: The relics of the chivalry and of the orders of knighthood in the awards. *Vojenská história*, 4, 15, 2011, pp. 3-29, Bratislava. Author discusses all kinds of the chivalric relics in detail, with the exception of accolade and investiture ceremony. Awards in the form of orders were not having the nature of knight companies, however, from their immediate predecessors, lay orders of knighthood, they have often taken over a number of formal features, typical for the medieval knight companies. Although there was a gradual simplification of the formal elements and rituals and the orders were gradually exempted from many old and already dysfunctional relics of chivalry, the core (insignia, legislative basis, investiture and administration), although inevitably transformed as a result of many fundamental political, social and cultural changes occurring in the following centuries, remains alive and functional today. Faleristics. Monarchical or dynastical orders of knighthood and orders of merit. Knight relics.

RADY A DUCHOVNÁ SFÉRA: DUCHOVNÝ PATRÓN

Pri konštituovaní formálnej podoby laických rytierskych rádov sa ich zakladatelia voľne inšpirovali organizačnými formami a do istej miery aj symbolikou duchovných rytierskych rádov. Stredoveké laické rytierske rády pritom predstavovali iba jeden segment zo širokého diapazónu rytierskych združení najrôznejšieho typu, ale spomedzi nich boli najokázalejšími a najprestížnejšími.¹⁸⁷ Osobný život laických rytierov však už na rozdiel od rytierov duchovných rytierskych rádov neupravovala žiadna regula a vzhľadom na svetský charakter účelových politických spojenectiev laickej šľachty boli ich religiózne väzby omnoho menšie a menej výrazné, aj keď sa v nich prejavoval kult laickej zbožnosti. Spojenie laických rytierov s duchovnou sférou sa pritom odohrávalo vo viacerých rovinách.

---

¹⁸⁷ Podrobnejšie napríklad in: GRAUS, Igor. Laické rytierske rády v Uhorsku 14. – 20. storočia. (Stav a perspektívy výskumu.) In *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 2, s. 3-27.

Väzby na duchovnú sféru sa objavovali už prostredníctvom ich samotných pomenovaní, dostávali pomerne veľký priestor v úvodnej časti (preambule) zakladajúcich listín rádov alebo ich stanov, ako aj pri organizácii tých spoločných aktivít nositeľov inšignií, ktoré mali religiózny charakter.

Napriek tomu, že najlepšiu príležitosť pre prvoplánovú verejnú proklamáciu kresťanských pohnútok a cieľov jednotlivých rádov ponúkalo ich samotné pomenovanie, laické rytierske spoločnosti sa vzdali využitia modifikácií základnej sémantickej schémy duchovných rytierskych rádov so silnou väzbou na vybraného svätca. Zakladatelia laických rytierskych rádov zrejme v snahe odlíšiť sa od duchovných rytierskych rádov pre pomenovanie svojich spoločností vyberali motívy výrazne svetského charakteru a svoju spätosť s duchovným patrónom rádu, čiže s konkrétnym svätcom, vo svojom pomenovaní vyjadrili doslova iba ojedinele. Aj v týchto prípadoch však väzba na svätca tvorila iba prvú časť pomenovania a druhú predstavoval symbol svetského charakteru. Z kategórie panovníckych rádov, čiže spomedzi najvýznamnejšej skupiny laických rytierskych rádov sa k osobe svätca v oficiálnom pomenovaní spoločnosti rytierov až do 15. storočia priklonilo doslova iba niekoľko rádov.¹⁸⁸

Cielené zrieknutie sa priamych verbálnych väzieb na duchovné rytierske rády, ako aj vylúčenie svätcov z ich pomenovaní, však vôbec neznamenalo zrušenie pevných väzieb na týchto svätcov v stanovách rádov. Prihlásenie sa k ich kultu sa štandardne objavovalo predovšetkým v preambulách stanov, kde sa aj viac či menej formálne definovali jednotlivé zbožné ciele rádov. Osoba konkrétneho svätca (alebo viacerých svätcov) sa potom objavovala aj v tých častiach stanov, ktoré pojednávali o nebeskom patrónovi rádu a spôsoboch jeho uctievania. Deň sviatku rádového patróna sa pritom stával aj oficiálnym sviatkom, prípadne jedným z viacerých sviatkov samotného rádu.¹⁸⁹

Samotný proces výberu patróna pritom celkom závisel od ľubovôle zakladateľa rádu a bol ovplyvnený jeho osobným vzťahom voči nemu. Patrónmi rádov sa síce stávali svätci v pozícii osobných patrónov alebo patrónov krajiny, ale najčastejšie išlo o patrónov rytierstva ako takého. Je zaujímavé, že jednotlivé rytierske rády pritom neboli zasvätené len rytierskym svätcom, ako by sa dalo očakávať, ale aj svätcom, u ktorých by sme rytierske či vojenské paralely hľadali márne, vrátane žien. Prvoradými rytierskymi svätcami boli svätý Juraj a svätý Michal archanjel. Boju s drakom sa však venovalo až okolo 30 ďalších svätcov

¹⁸⁸ Uhorská bratská milícia svätého Juraja z roku 1326, anglická spoločnosť rytierov svätého Juraja alebo Podväzku z roku 1349, francúzska spoločnosť Našej Panej zo vznešeného domu alebo spoločnosť Hviezdy z roku 1344, talianska spoločnosť svätého Ducha Pravej túžby alebo Uzla z roku 1352 a aragónske združenie rytierov svätého Juraja z roku 1371. Až v roku 1469 bol založený francúzsky rád svätého Michala archanjela a v roku 1518 sa pôvodne savojský rád Náhrdelníka z roku 1364 transformoval na rád Zvestovania Našej panej. Spomedzi stovky laických rytierskych združení najrôznejšieho charakteru z nemeckého prostredia z obdobia od roku 1331 do roku 1517 väzbu na konkrétneho svätca vo svojom pomenovaní vyjadrilo iba 20 spoločností vrátane jedného spolku striednosti a viacerých združení, ktoré však pri najlepšej vôli nemožno klasifikovať ako skutočné rytierske rády, ale len ako turnajové alebo obranné spojenectvá šľachty. K jednotlivým rytierskym spoločnostiam In KRUSE, PARAVICINI, RANFT, ref. 25.

¹⁸⁹ K problematike podrobnejšie In GRAUS, Igor. K úlohám a postaveniu svätcov v laických rytierskych rádoch a záslužných vyznamenaniach. In KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (ed.). *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II*. Bratislava : Chronos, 2006, s. 39-52.

a navyše patrónom rytiera, čiže kresťanského bojovníka, sa mohol stať každý svätec, ktorý akýmkoľvek spôsobom, a to nielen so zbraňou v ruke, bojoval za Boha a vieru.¹⁹⁰ Patrónom rádu sa pritom nestával iba jediný svätec, ale aj viacerí. Napríklad patrónmi falckého rádu Osla z roku 1387 bola Panna Mária, svätá Katarína, svätý Krištof a svätý Juraj.¹⁹¹ Oproti tomu ríšskonemecký rád Spony z roku 1392 mal až päť patrónov – Pannu Máriu, svätého Jakuba, svätého Juraja, svätého Leopolda a svätého Eucharia.¹⁹² Päť patrónov mal aj fuldský rád svätého Simplicia z roku 1492, a to samotného Boha, ďalej Pannu Máriu, svätého Bonifáca, svätého Simplicia a svätého Faustina.¹⁹³

Veľmi zaujímavý dôvod pre voľbu svätca môžeme nájsť v prípade francúzskeho rádu Hviezdy z roku 1344. Pôvodným zámerom jeho zakladateľa, vojvodu a neskoršieho francúzskeho kráľa Jána II. Dobrého bola väzba rádu na svätého Juraja, ale pretože tohto svätca si za patróna rádu svätého Juraja alebo Podväzku v roku 1349 vybral jeho anglický protivník Eduard III., nakoniec sa rozhodol pre Pannu Máriu.¹⁹⁴

Na rozdiel od stanov jednotlivých laických rytierskych rádov ich insígnie takmer vôbec neobsahovali poukazy nielen na konkrétnych svätcov, ale navyše dokonca ani na duchovnú sféru vo všeobecnosti. Zakladatelia laických rytierskych rádov sa vyhýbali znameniu kríža (snáď s cieľom odlišiť svoje rády od duchovno-rytierskych rádov), ako aj zobrazovaniu svätých patrónov svojich rádov. Celkom ojedinele sa znamenania kríža objavili v insígniách aragónskeho rádu svätého Juraja z roku 1371, anglického rádu rytierov svätého Juraja alebo Podväzku z roku 1349 alebo uhorského rádu Draka z roku 1408.¹⁹⁵

Na rozdiel od laických rytierskych rádov, ktoré svoj pomer voči svätcom demonštrovali viac verbálne, než prostredníctvom výberu insígnií, vyznamenania vo forme radov sa ocitli v celkom opačnej pozícii. Hoci veľké množstvo novovznikajúcich vyznamenaní vo svojich stanovách religióznym záležitostiam venovalo iba minimálnu pozornosť, do svojho oficiálneho pomenovania zaradilo meno konkrétneho svätca a základ ich insígnie predstavoval najčastejšie osemhrotý kríž so stredovým medailónom, v ktorom sa už menej často nachádzalo vyobrazenie svätca. Boli to predovšetkým tri francúzske rady – Rad Svätého Michala z roku 1469, Rad Svätého Ducha z roku 1578 a rad Svätého Ľudovíta z roku 1693, bavorský Záslužný Rad Svätého Michala z roku 1837, bavorský dámsky Rad Svätej Anny z roku 1777, bulharský Rad Svätého Cyrila a Metoda z roku 1909, bulharský Rad Svätého Alexandra z roku 1881, falcký dámsky Rad Svätej Alžbety (založený v roku 1766, obnovený v Bavorsku roku 1873), hannoverský Rad Svätého Juraja z roku 1839, tri neapolské rady – Rad Svätého Januária z roku 1738, Rad Svätého Ferdinanda za zásluhy z roku 1800 a Kráľovský Vojenský Rad Svätého Juraja a zjednotenia z roku 1808, mexický dámsky Rad Svätého Karola z roku 1865, monacký Rad Svätého Karola z roku 1858, nórsky Rad

¹⁹⁰ ENGLISCH, Ernst – VOCELKA, Karl. Ritterfrömmigkeit und Ritterheilge. In *Die Ritter*. Burgenländische Landesausstellung 1990, Burg Güssing 4. Mai – 28. Oktober 1990. Burgenländische Forschungen Sonderband VIII. Eisenstadt : Rötzer, 1990, s. 55-56.

¹⁹¹ KRUSE, PARAVICINI, RANFT, ref. 25, s. 131.

¹⁹² Tamže, s. 159.

¹⁹³ Tamže, s. 455.

¹⁹⁴ BOULTON, ref. 26, s. 189.

¹⁹⁵ Samostatný kríž v prevýšení tela draka sa však objavil až v insígnii modifikovanej v roku 1416, dovedy mal kríž podobu krvavej jazvy na chrbte zvieraťa. K problematike kríža a vývoja insígnie rádu Draka podrobnejšie: GRAUS, Igor. Uhorský rád Draka a jeho insígnie. In *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 4, s. 3-25.

Svätého Olafa z roku 1847, portugalské rady – Rad Svätého Jakuba z Meča od roku 1862, Rad Svätého Benedikta z Avíza po roku 1789, Rad Krista po roku 1789 a dámsky Rad Svätej Izabely z roku 1801, sardínsky Rad Svätého Mórica a Lazara z roku 1816, uhorský Rad Svätého Štefana z roku 1764, ruské rady – Rad Svätého Ondreja z roku 1698, dámsky Rad Svätej Kataríny z roku 1711, Rad Svätej Anny (založený vojvodom z Holstein – Gottorpu v roku 1735, ruský rad od roku 1796), Rad Svätého Juraja z roku 1769, Rad Svätého Vladimíra z roku 1782, Rad Svätého Stanislava (od roku 1765 poľský, po roku 1815 ruský rad), dámsky Rad Svätej Oľgy z roku 1914, grécky Rad Spasiteľa z roku 1834, gruzínsky Rad Svätej Tamary z roku 1918, san marinský Rad Svätého Marina z roku 1859, saský Vojenský Rad Svätého Henricha z roku 1736, dva srbské rady – Rad Svätého Lazara z roku 1882 a Rad Svätého Sávu z rovnakého roku, dva španielske rady – Vojenský Rad Svätého Ferdinanda z roku 1811 a Vojenský rad Svätého Hermenogilda z roku 1814, švédsky Rad Serafínov z roku 1748, würzburgský (od roku 1817 toskánsky) Záslužný Rad Svätého Jozefa z roku 1807, štyri vatikánske rady – Rad Svätého Gregora Veľkého z roku 1831, Rad Svätého Silvestra z roku 1841, Rad Krista z roku 1878 a Rad Svätého Cyrila a Metoda z roku 1906, írsky Rad Svätého Patrika z roku 1783, alebo anglický Rad Svätého Michala a Juraja z roku 1818.

Zaujímavý jav pritom predstavovala modifikácia podoby inak jednotnej insígnie v prípade niektorých radov podľa vierovyznania ich recipienta. V prípade ruského Radu Svätého Juraja, ak sa insígnie prepožičali nekresťanovi, postavu svätca v stredovom medailóne nahradil cársky orol.¹⁹⁶ Pruský, pôvodne brandenburský Rad Červeného orla, založený v roku 1705, však od roku 1851 oproti tomu nekresťanom vyhradil osobitnú, tvarovo celkom odlišnú insígniu. Kríž v tomto prípade nahradila hviezda, ktorá sa nosila zavesená na stuhe príslušnej triedy radu, a táto hviezda mala špecifickú podobu pre každú triedu radu.¹⁹⁷

Ojedinele však existovali aj vyznamenania, ktorých pomenovanie síce nesúviselo so žiadnym svätcom, ale napriek tomu sa postava svätca ocitla zobrazená v stredovom medailóne. Ide predovšetkým o španielske vyznamenania – napríklad Rad Karola III. z roku 1771 alebo Rad Márie Lujzy z roku 1792.

Bez ohľadu na skutočnosť, či sa vyobrazenie svätca nachádzalo na insígnii alebo nie, dňom sviatku vyznamenania sa zvyčajne stával deň sviatku jeho nebeského patróna. V prípade habsburských radov mali pôvodne všetky záslužné rady svoje vlastné sviatky, pričom však iba Rad Svätého Štefana a Vojenský Rad Márie Terézie sa viazal na sviatok nebeského patróna.¹⁹⁸ Neskôr, v priebehu 19. storočia, sa oslavy zjednodušili a termínom spoločného sviatku všetkých habsburských radov sa stal sviatok Božieho tela.

Všeobecný ústup od tohto typu reliktu možno pozorovať po skončení 1. svetovej vojny, keď došlo k zániku viacerých monarchií. Pri výbere svojho pomenovania sa nové republikánske vyznamenania tiež častejšie než v minulosti odklňali od spojenia so svätcami.

¹⁹⁶ Článok 337. Statut Imperatorského vojenovogo ordena Sv. Velikomučenika i pobedonosca Georgija i o prinadležaščem k semu ordenu znake otličija dľa nižnich bojinskich činov. Stanovy publikované In *Svod učreždenij gosudarstvennych*, ref. 7.

¹⁹⁷ Allerhöchste Kabinets – Ordre vom 26. Februar 1851. Dokument publikovaný In HOEFTMANN, ref. 61, s. 35 -36.

¹⁹⁸ Sviatkom Radu Železnej koruny bola prvá nedeľa po siedmom apríli, čiže deň vzniku lombardsko-benátskeho kráľovstva a Rad Leopolda mal sviatok stanovený na prvú nedeľu po Troch kráľoch. Historicky mladší Rad Františka Jozefa a Rad Alžbety boli založené v čase, keď už všetky habsburské rady mali stanovený spoločný sviatok.

Spomedzi radov, založených v období od roku 1918 do konca druhej svetovej vojny, bol podľa svätcov pomenovaný iba grécky Rad Svätého Juraja a Konštantína z roku 1936 a Rad Svätej Olgy a Sofie z rovnakého roku, rumunský Rad Svätého Juraja z roku 1940, sanmarinský Rad Svätej Agáty z roku 1923 a španielsky Rad Svätého Rajmunda z Peñafortu z roku 1944. Tradičné väzby na nebeských patrónov sú však dodnes živé v významenaniach bývalých panovníckych rodov, ako aj vo významenaniach niektorých európskych monarchií.

Sviatky však mávali aj tie významenania, ktoré sa neviazali na svätcov a v takom prípade sa sviatkom radu stávali dni založenia významenani alebo iné významné dni spojené v tých štátnych útvaroch, v ktorom vznikali. Donedávna bolo živé rezíduum sviatku radu aj v prípade niektorých československých významenani – Radu Tomáša Garrigue Masaryka a Radu Milana Rastislava Štefánika z roku 1990, pričom v dkkcii zákona sa sviatok radu označoval ako „radový deň“.¹⁹⁹

DUCHOVNÉ SÍDLO

S nebeským patrónom bezprostredne súviselo aj duchovné sídlo radov. Vlastnú kaplnku alebo chrám, rovnako ako aj vlastný kňazský zbor pritom už mávali laické rytierske rády a podľa ich vzoru sa tieto relikty aplikovali nielen v prípade početných panovníckych, dynastických, pontifikálnych a dámskych, ale dokonca aj záslužných radov. Napríklad nositeľom insígnií poľského Radu Nepoškrveného počatia Najsvätejšej Panny Márie z roku 1637 slúžila osobitná kaplnka v krakovskom minoritnom kostole sv. Spasiteľa a jednotliví nositelia insígnií sa v nej mali právo dať pochovať.²⁰⁰

Pruský Rad Čierneho orla používal dve stále duchovné sídla, jedno bolo v Prusku a druhé v Brandenbursku, pričom kaplnkou radu sa stala vždy niektorá z kaplniek v panovníckej rezidencii.²⁰¹ Brandenburský Rad Červeného orla mal oproti tomu iba jedinú kaplnku, ale v nej mal byť uložený aj archív radu.²⁰² Početné a najmä historicky mladšie záslužné rady však žiadne duchovné sídlo určené nemali a ako kaplnka radu zvyčajne slúžila práve tá, ktorá sa nachádzala v sídle panovníka.

Ruské významenania však mali svoje stabilné duchovné sídla určené ešte aj koncom 19. storočia. Tak napríklad nová zákonná úprava postavenia ruských významenani z roku 1892 potvrdila, že ruské záslužné rady – Rad Svätého Ondreja, Rad svätého Alexandra Nevského a Rad Svätej Kataríny majú svoje sviatky v deň sviatku svojich rovnomených nebeských patrónov, a v tento deň sa konala slávnostná bohoslužba za účasti nositeľov insígnií v príslušných kaplnkách patriacich jednotlivým významenaniam, ktoré sa nachádzali v rôznych kostoloch v Petrohrade. Slávnostné zhromaždenie nositeľov insígnií Radu Svätého Ondreja sa konalo v kostole svätého Ondreja na Vasilievskom ostrove, Rad Svätého Alexandra Nevského slávil svoj sviatok vo vlastnej kaplnke v Alexandrovsko-Nevskom kláštore, a dámsky Rad Svätej Kataríny slávil svoj sviatok v kostole svätej Kataríny.²⁰³

¹⁹⁹ Zákon FZ ČSFR číslo 404 Zb. z 2. októbra 1990 o štátnych významenaniach Českej a Slovenskej Federatívnej republiky, Príloha č. 2 – Stanovy Radu Tomáša Garrigue Masaryka, článok 2, ods. 1 a Príloha č. 3 – Stanovy Radu Milana Rastislava Štefánika, článok 2, ods. 1.

²⁰⁰ Článok 8 stanov. Stanovy publikované In NOWAKOWSKI, ref. 114, s. 92.

²⁰¹ Článok 20 stanov. *Statuten*, ref. 52, s. 18-19.

²⁰² Ordens – Statuten des Brandenburgischen Rothen Adlers vom 13. Juli 1734, článok 9. Stanovy publikované In HOEFTMANN, ref. 61, s. 9.

²⁰³ Článok 239, 266, 276 stanov. Stanovy publikované In *Svod učreždenij gosudarstvennych*, ref. 7.

Z dôvodu celebrowania omší vo vlastných duchovných sídlach mávali rady zriadený aj úrad preláta, ako to bolo napríklad v prípade habsburských radov alebo württemberského Radu Zlatého orla z roku 1807,²⁰⁴ či würzburgského Záslužného Radu Svätého Jozefa z toho istého roku.²⁰⁵

IDENTIFIKÁCIA MIEST NOSITEĽOV INSÍGNIÍ V DUCHOVNOM SÍDLE RADU

Početné laické rytierske rády na označenie sedadiel v rádových kaplnkách alebo kostoloch štandardne používali kovové (predovšetkým medené) dosky²⁰⁶ s erbmi nositeľov insígnií, a túto prax prevzali aj viaceré z tých významenani, ktoré mali určené svoje stále duchovné sídlo. Napríklad stanovy švédskeho Radu Serafínov z roku 1748 nositeľom insígnií umožňovali používať ich v spojení s rodovým erbom a zároveň predpisovali, že erby nositeľov, namaľované na medenej doske, budú umiestnené pri ich sedadlách v rádovom kostole Riddarholmskyrkan v Štokholme. Erb malo dopĺňať heslo, meno a dátum prepožičania insígnií. Rovnaký erb sa namaľoval aj do osobitnej erbovej knihy (*Serafimerstamboken*), za čo nový rytier do pokladnice radu zaplatil 8 toliarov v striebornej minci.²⁰⁷ Uvedená tradícia sa dodržiava dodnes. Erby sú uložené v kancelárii radov v kráľovskom paláci a v prípade úmrtia nositeľa insígnií radu sa vystaví v kostole. V prípade osôb občianskeho pôvodu, ktoré nemajú erb, je vyobrazený príslušný štátny znak, pretože rad je v súčasnosti vyhradený iba pre panovníkov a prezidentov.²⁰⁸

Osobitné tabule s erbom na označenie príslušného miesta v kaplnke alebo inom sídle radu požadovali napríklad stanovy pruského Radu Čierneho orla z roku 1701,²⁰⁹ dánskeho Radu Danebrogu z roku 1671²¹⁰ a Radu Slona z roku 1462,²¹¹ hessenského Domáceho Radu Zlatého leva z roku 1770,²¹² pôvodne brandenburského a neskôr pruského Radu Červeného

²⁰⁴ Článok 9/6 stanov. Statuten des Königlich grossen Ordens des goldenen Adlers vom 6. Merz 1807. In *Königlich - Württembergisches Staats - und Regierungs - Blatt*. Nro. 56, Dienstag 21. Jul 1807, s. 272.

²⁰⁵ Článok 22 stanov. Stanovy publikované In LESER, ref. 23, s. 246.

²⁰⁶ Medené dosky sa v maliarstve od 16. storočia často používali ako podložky závesných obrazov práve pre svoju pevnosť, tvarovú stálosť a nepatrnú koróziu. SLÁNSKÝ, Bohuslav. *Technika malby*. Díl I. Malířský a konzervační materiál. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953, s. 228-229, 232.

²⁰⁷ Obsah stanov publikovaný In SCHWAN, ref. 113, Seraphinenorden in Schweden, s. 5.

²⁰⁸ NORDENVALL, Per (ed.) *Kungliga Serafimerorden 1748 - 1998*. Boras : Kungl Maj:ts Orden, 1998, s. 624. Tamže aj vyobrazenia erbov všetkých nositeľov insígnií radu od jeho založenia.

²⁰⁹ Článok 18 stanov. *Statuten*, ref. 52, s. 17-18.

²¹⁰ Článok 14 stanov. Statuta Ordinis Dannebrogici. Stanovy publikované in *Godefridi*, ref. 154, s. 73.

²¹¹ Článok 20 stanov. Statuta Ordinis Elephantini, prout a Christiano V. Daniae et Norvegiae Rege renovata et aucta fuere Havniae Kal. Decemb. 1693. Stanovy publikované in *Godefridi*, ref. 154, s. 65.

²¹² Článok 14 stanov. *Erneuerte Statuten des Kurfürstlich Hessischen Haus – Ordens vom Goldnen Löwen*. Cassel: s.n., 1818, s. 7.

orla z roku 1705,²¹³ alebo írského Radu Svätého Patricka z roku 1783.²¹⁴ V prípade württemberského Radu Poľovačky z roku 1702 však erby mali byť výnimočne namaľované na železnej tabuli a umiestnené boli v radovej sále v Ludwigsburgu.²¹⁵

Všetci noví nositelia insígnií hessenského Domáceho Radu Zlatého leva z roku 1770 museli po svojej investitúre odovzdať erb namaľovaný na pergamene a nositelia veľkokríža, okrem toho aj druhý erb namaľovaný na medenej doske. Ten sa osadil do pozláteného rámu v sále vyhradenej radu.²¹⁶

Podobné tabule s namaľovaným erbom, doplneným insígniami radu, požadoval aj zakladateľ kurónskeho Radu Vďačnosti (*L' Ordre de la Reconnaissance*) z roku 1710. Erbové tabule spolu s maľovaným portrétom každého nositeľa insígnií, umiestnenom do pozláteného rámu, sa mali umiestniť do rytierskej sály, ktorej postavenie veľmajster proklamoval.²¹⁷ Novostavba osobitného priestoru určeného na zasadanie nositeľov insígnií je v prípade vyznamenaní ojedinelým javom a veľmi pripomína aktivitu anglického kráľa Eduarda III. Ten dal v roku 1344 v súvislosti s rytierskym turnajom vo Windsore postaviť osobitnú budovu, do ktorej umiestnil obrovský dubový stôl pre 300 rytierov, čím sa usiloval oživiť tradície fiktívneho rádu rytierov Okrúhleho stola.²¹⁸ Eduardova aktivita bola zároveň prvým krokom vedúcim k založeniu rádu svätého Juraja alebo Podväzku.

Úplne v súlade so stanovami laických rytierskych rádov, ale len výnimočne v prípade nositeľov insígnií vyznamenaní, požadovali stanovy neapolského Kráľovského Vojenského Radu Svätého Juraja a zjednotenia z roku 1808, aby sa do kostola radu inštalovali koruhvy s erbmi každého nositeľa kolany a veľkokríža (čiže 1. a 2. triedy radu). Koruhvy zomrelých nositeľov insígnií sa inštalovali v Invalidovni, s výnimkou tých nositeľov insígnií, ktorí padli v boji. Nositelia insígnií ďalších piatich tried radu svoje koruhvy nemali.²¹⁹

ADMINISTRATÍVA A PERSONALISTIKA: KANCELÁRIE A ÚRADNÍCI

Zatiaľ čo duchovné rytierske rády ako zbory vojenského typu mali zložitú organizačnú štruktúru s množstvom osôb na rozličných stupňoch riadenia, laické rytierske rády ju zjednodušili na rytierov vedených suverénom a na niekoľkých úradníkoch rádu, ktorí zabezpečovali všetky administratívne záležitosti. Úradníci pritom neboli členmi rádov v postavení rytierov. Zakladatelia vyznamenaní v podobe rádov okrem viactriedneho členenia nositeľov insígnií od svojich vzorov v podobe duchovných rytierskych rádov prevzali aj inštitút kancelárie radu s úradníkmi, pričom však v mnohých prípadoch už títo úradníci nestáli mimo rad, ale práve naopak, vyberali sa spomedzi nositeľov insígnií radu.

²¹³ Ordens – Statuten des Brandenburgischen Rothen Adlers vom 13. Juli 1734, článok 13. Stanovy publikované in HOEFTMANN, ref. 61, s. 10.

²¹⁴ Článok 12 stanov. *Statutes of the Most Illustrious Order of St. Patrick to which added the Ceremony of the First Installation in 1783*. Dublin : George Grierson, 1800, s. 23.

²¹⁵ RAFF, Albert. Der herzoglich – württembergische Ritterorden von der Jagd. In *Orden und Ehrenzeichen. Das Magazin für Freunde der Phaleristik*. BDOS – Dutsche Gesellschaft für Ordenskunde, roč. 11, 2009, č. 60, s. 64.

²¹⁶ Článok 14 stanov. *Erneuerte*, ref. 212, s. 7.

²¹⁷ Článok 11 stanov. In TETSCH, ref. 122, s. 250.

²¹⁸ BOULTON, ref. 26, s. 106.

²¹⁹ Článok 15 stanov. In *Del Real Ordine Militare di S. Giorgio della Riunione. Legge istitutiva del Reale Ordine Militare di S. Giorgio della Riunione e decreto che abolisce l' Ordine delle Due Sicilie*. Napoli: Stamperia Reale, 1853, s. 8.

Napríklad poľský Rad Nepoškvrneného počatia Najsvätejšej Panny Márie z roku 1637 mal iba dvoch úradníkov – kancelára a pokladníka, pričom obaja museli byť nositeľmi insígnií radu.²²⁰ Oproti tomu bavorský Rad Svätého Huberta z roku 1708 mal až sedem úradníkov – kancelára, vicekancelára, ceremoniára, sekretára, pokladníka, herolda a garde-robiera. Kancelár pritom za každých okolností musel byť nositeľom insígnií radu, ostatní úradníci však už nie.²²¹

V prípade Kráľovského saského Občianskeho Záslužného radu z roku 1815 administratívu vyznamenania zabezpečovala rada, zložená z kancelára radu, dvoch nositeľov veľkokríža, štyroch komtúrov a sekretára. Kancelár bol pritom spoločný pre všetky saské rady.²²² Od roku 1849, keď sa zmenilo pomenovanie radu na Záslužný Rad, sa do funkcie kancelára radu vyberal niektorý z aktívnych štátnych ministrov.²²³

Revidované stanovы čiernohorského Radu Danila I. Za zásluhy o nezávislosť Čiernej Hory z roku 1873 určovali, že kancelára vyberalo vládnuce knieža vo funkcii hlavy radu spomedzi najstarších nositeľov insígnií radu a spolu s kancelárom administratívu vyznamenania zabezpečoval iba sekretár, tento však už nebol nositeľom insígnií radu.²²⁴

Podobne sa postupovalo aj v prípade parmského Záslužného Radu Svätého Ľudovíta z roku 1849, no v jeho prípade sa tzv. veľkým kancelárom (*Il Gran Cancelliere*) mohol stať iba niektorý z nositeľov veľkokríža, zatiaľ čo sekretár sa vyberal spomedzi komandérov alebo rytierov. Funkcia archivára sa však už nemusela obsadzovať spomedzi osôb vyznamenaných týmto radom.²²⁵

Záležitosť Radu Františka I. kráľovstva dvoch Sicílií z roku 1829 spravoval výbor zložený z dvoch rytierov – komandérov a dvoch rytierov, pričom na čele výboru stál nositeľ insígnií veľkokríža vo funkcii prezidenta. Rytieri zároveň vykonávali funkciu sekretára a archivára radu. Výbor menoval panovník na základe odporúčania ministerstva zahraničia.²²⁶

Parmský Záslužný Rad Svätého Ľudovíta z roku 1849 mal iba troch úradníkov – veľkého kancelára, sekretára a archivára. Funkciu veľkého kancelára zastával nositeľ insígnií veľkokríža, sekretárom bol nositeľ insígnií komandéra alebo rytiera, zatiaľ čo archivár nebol príslušníkom radu.²²⁷ Presne rovnaké funkcie a ich obsadenie požadovali aj stanovы toskánskeho Záslužného Radu Svätého Jozefa z roku 1814.²²⁸

²²⁰ Článok 9 stanov. Stanovы publikované In NOWAKOWSKI, ref. 114, s. 92.

²²¹ Článok 32 stanov. Obsah stanov publikovaný In SCHWAN, ref. 113, Orden des heil. Hubertus in Ruhrpfalz, s. 6.

²²² Článok 10 stanov. Statuten, ref. 31.

²²³ Článok 5 doplnku stanov. Nachträge zu den Statuten des Statuten des königlichen Sächsischen Civil – Verdienst – Ordens vom 12. August 1815 (24. September 1849). In *Statuten des königlich Sächsischen Civil – Verdienst – Ordens vom 12. August 1815 mit sechs Nachträgen*. Pirna : Druck von F, J. Eberlein, s. 10.

²²⁴ Článok 7 stanov. Stanovы publikované In MĚŘIČKA, ref. 30, s. 63.

²²⁵ Kapitola 3, článok 2 stanov. Stanovы publikované In Regolamentoo, ref. 39.

²²⁶ Stanovы článok 29. Stanovы publikované In The Royal Order, ref. 50.

²²⁷ Kapitola 3, článok 1 – 2 stanov. Stanovы publikované In Regolamentoo, ref. 39.

²²⁸ Kapitola 3, článok 1 – 2 stanov. Stanovы publikované In Regolamentoo ossiano Costituzione dell' Ordine del Merito sotto il titolo di San Giuseppe approvate da S.A.I. e R. nel di 18. Marzo 1817. [cit. 2008-09-08] Dostupné na internete: Ordine del Merito Civile e Militare sotto il titolo di San Giuseppe. <<http://www.cnicg.net>>

Nórsky záslužný Rad Svätého Olafa z roku 1847 mal troch úradníkov, a to kancelára, pokladníka a sekretára, ktorý bol zároveň aj ceremoniárom. Podriadení im však boli ďalší štyria úradníci – herold a traja zapisovatelia.²²⁹

Habsburské rady mali nejednotné personálne obsadenie svojich kancelárií. Zatiaľ čo Rad Svätého Štefana, Rad Leopolda a Rad Železnej koruny disponoval funkciami preláta, kancelára, sekretára, pokladníka, herolda a pisára, Vojenský Rad Márie Terézie mal iba kancelára, pokladníka a sekretára. Oproti tomu Rad Františka Jozefa do roku 1913 prevádzkoval vlastnú kanceláriu radu s kancelárom, pokladníkom, sekretárom, archivárom a pisárom. Táto kancelária sa však rozhodnutím panovníka z 12. júna 1913 zlúčila s kanceláriami Radu Leopolda, Radu Železnej koruny a Radu Alžbety do jednej spoločnej kancelárie, ktorej činnosť zabezpečoval hlavný dvorský úrad.²³⁰

Iba ojedinele existovali pre jeden rad viaceré kancelárie. Mecklenbursko-strelitzký spoločný Domáci Rad Lužickej koruny z roku 1864 mal zriadený úrad dvoch rovnocenných kancelárov, pričom jeden bol podriadený vojvodovi z Mecklenburgu – Schwerinu a druhý vojvodovi z Mecklenburgu – Strelitzu.²³¹

LEGISLATÍVNE NORMY

Život príslušníkov duchovných rytierskych rádov sa riadil regulou, čiže súborom písaných pravidiel, ktoré boli zvyčajne zostavené na základe mníšskej reguly svätého Augustína alebo svätého Benedikta. Regula určovala organizačnú štruktúru príslušného rádu, stanovovala funkčné náplne osôb na všetkých stupňoch riadenia a podrobne do najmenšieho detailu upravovala každodenný život všetkých príslušníkov rádu. Vzhľadom na veľké množstvo detailov, ktoré museli upravovať, boli tieto normy veľmi podrobné a rozsiahle.

Pretože laické rytierske rády výraznejšie nezasahovali do regulácie súkromného života svojich členov, títo sa neriadili regulou, ale stanovami. Svoje písomné stanovky mala väčšina laických rytierskych rádov najvyššej kategórie a pre rád predstavovali dokument zásadného charakteru. V jeho preambule zakladateľ odôvodnil príčiny založenia rádu a stanovil jeho ciele. Stanovky ďalej upravovali vzájomné vzťahy medzi rádom a suverénom a rytiermi, ako aj medzi rytiermi navzájom. Hlavným cieľom týchto opatrení bolo obmedzenie vzájomného nepriateľstva medzi členmi rádu, urovnávanie prípadných konfliktov, kolektívna ochrana svojich záujmov a spoločný postup v intenciách politiky rádového suveréna. Dôležitou súčasťou stanov bol aj popis rádového odevu a popis rádových insígnií spolu s uvedením spôsobu ich nosenia. Stanovky ďalej upravovali podmienky prijatia nových členov rádu, ich počet a požadovaný pôvod, rôzne povinnosti sociálneho, liturgického alebo charitatívneho charakteru (omše za spásu duše zomrelého druhu, povinná účasť na jeho pohrebe, dodržiavanie pôstu, nosenie rádového odevu, účasť na zasadaniach rádu, almužny chudobným a podobne) a sankcie za ich porušenie.

Písomné pravidlá upravujúce všetky dôležité aspekty svojej existencie mali aj vyznamenania v podobe radov a dekorácií. Najstaršie panovnícke a dynastické rady do značnej miery mechanicky preberali štruktúru a obsahovú náplň stanov svojich bezprostredných pred-

²²⁹ Článok 4 stanov. Stanovy publikované in SCHULZE, ref. 101, s. 1052-1055.

²³⁰ GATTINGER, Karl. *Der kaiserlich Österreichische Franz Joseph – Orden*. In STOLZER, STEEB, ref. 142, s. 173.

²³¹ Článok 9 stanov. Stanovy publikované in OHM – HIERONYMUSSEN, Peter. *Die Mecklenburg – Strelitzer Orden und Ehrenzeichen*. Kopenhagen : Verlag Peter Ohm – Hieronymussen, 2000, s. 28.

chodcov v podobe laických rytierskych rádov, ale postupne dochádzalo k ich zjednodušovaniu. Formálne znaky stanov pritom zostali zachované, čiže mali podobu listiny, v ktorej zakladateľ radu predovšetkým objasnil dôvody, ktoré ho viedli k založeniu vyznamenania a stanovil jeho pomenovanie. Ťažisko stanov spočívalo v opise insígnií a modalitách ich nosenia, ako aj používaní ceremonijného odevu. Stanovy ďalej predpisovali počty nositeľov insígnií, spôsob distribúcie insígnií a upravovali prípadné spoločné aktivity ich nositeľov. Dôležité miesto v stanovách zaujímali aj články venované administratívne vyznamenania, spôsobom ich verejnej prezentácie a sankciám za porušovanie jednotlivých ustanovení.

Uvedená obsahová náplň spočiatku prežívala aj u záslužných rádov, hoci v ich prípade početné ustanovenia boli čírym anachronizmom, a preto sa postupne ako nefunkčné odbúravali. Na mysl máme predovšetkým opatrenia smerujúce k prezentácii vyznamenania ako reálneho združenia rytierov, respektíve nositeľov jeho insígnií so všetkými nefunkčnými spoločnými aktivitami vrátane nákladnej reprezentácie, ktorá sa postupne obmedzila iba na slávnostný obrad distribúcie insígnií. Mnohé vyznamenania však mali zjednodušené stanovy už pri svojom vzniku – ich zakladatelia aj vzhľadom na neodmysliteľné finančné náklady prípadného vydržiavania virtuálnej organizácie ich text obmedzili na dôvody vedúce k založeniu vyznamenania, stanovili podmienky pre jeho zisk a limit jeho recipientov, zriadili administratívu vyznamenania, definovali podobu jeho insígnií a spôsoby ich nosenia, vracania a ich verejnej prezentácie vrátane sankcií za porušenie stanov. Moderné zjednodušené stanovy preto obsahovali iba niekoľko článkov.

Opačný proces, kedy sa stanovy vyznamenania nezjednodušovali, ale naopak, stávali sa zložitejšími, možno dokladovať na prípade hohenlohského rodinného Radu Zlatého plameňa z roku 1757, ktorý sa v roku 1759 transformoval na dynastický Rad Fénixa. Vyznamenanie s najväčšou pravdepodobnosťou pôvodne žiadne stanovy nemalo a základné údaje o podobe jeho insígnií, spôsobe ich nosenia, ako aj podmienok ich prepožičania obsahoval iba krátky nedatovaný zápis vojvodu Karola Albrechta I.,²³² ktorý po roku 1770 vypracoval prvé francúzske stanovy radu po jeho transformácii na Rad Fénixa (*L'Ordre de Phénix*). Jednoduché a stručné stanovy obsahovali iba krátku preambulu objasňujúcu dôvody založenia pôvodného vyznamenania a štrnásť článkov, ktoré sa z väčšej časti zaoberali podmienkami a spôsobom prijatia insígnií.²³³ Inovované stanovy z roku 1795 však mali už úplne odlišnú podobu, ktorú dobre vyjadroval už samotný rozšírený nemecký titul stanov. Boli rozdelené do dvoch samostatných častí – nositeľom insígnií radu 1. triedy bolo venovaných 10 článkov a insígnií radu 2. triedy ďalších 12 článkov, pričom články pozostávali z viacerých číslovaných paragrafov. Vojvoda pre vyznamenanie zriadil aj ceremonijný odev.²³⁴

Stanovy mávali spočiatku podobu listiny, rukopisného kódexu alebo drobnej tlače, ktorú po zložení sľubu a prijatí insígnie obdržal každý vyznamenaný. Vzhľadom na špecifický charakter tohto dokumentu a jeho bezprostrednú väzbu na držanie insígnií, resp. v dobovej dikcii na členstvo v rade a ich často honosné umelecké prevedenie, sa stanovy po smrti nositeľa vyznamenaní povinne vracali kancelárii radu. Hoci postupne s využitím kníhtlače a redukcii samotného textu sa podoba stanov zjednodušovala, pravidlá o ich povinnom vracaní zväčša zostávali v platnosti. Neskôr v priebehu 19. storočia sa stanovy niektorých

²³² Zápis publikovaný In ALBRECHT, ref. 58, s. 209-210.

²³³ Statuts de l'Ordre de Phénix. Stanovy publikované tamže, s. 211-214.

²³⁴ Ordens – Statuten des Hochfürstlich Hohenlohe und Waldenburgischen Haus – und – Phönix – Orden unter dem Schutz des heiligen Erzengels Michael als Landes – Patronen. Stanovy publikované tamže, s. 216-227.

vyznamenaní paralelne so samostatnými tlačami, ktoré obdržal každý vyznamenaný, objavovali publikované aj v zbierkach legislatívnych noriem príslušnej krajiny, a tento spôsob nakoniec definitívne prevážil.

Uvedený postup sa uplatňoval aj na našom území a posledné stanovy jednotlivých československých štátnych vyznamenaní (radov aj dekorácií) boli publikované v roku 1990.²³⁵ Súčasná slovenská legislatíva pojem stanov už nepozná, hoci ich text v skutočnosti obsahuje každý platný zákon o štátnych vyznamenaniach.²³⁶

POTVRDZOVANIE CIRKEVNOU AUTORITOU

Zatiaľ čo založenie laických rytierskych rádov, schválenie textu ich stanov, prípadne ich doplnkov, zvyčajne potvrdzovala najvyššia cirkevná autorita, v prípade vyznamenaní v podobe radov bolo takéto potvrdzovanie celkom výnimočné. Uskutočnilo sa v roku 1634 v prípade poľského Radu Nepoškvrneného počatia Najsvätejšej Panny Márie, hoci rad bol reálne založený až v roku 1637.²³⁷

V roku 1739 neapolský kráľ Karol VII. založil Rad Svätého Januária ako panovnícky rad, ktorý sa neskôr transformoval na dynastický rad. Jeho stanovy v júni 1741 potvrdil pápež Benedikt XIV bullou *Romanae Ecclesiae benignitas*.²³⁸ Podobne postupoval aj pápež Pius VII., ktorý v roku 1816 bulou *Viros magnos in regno* potvrdil stanovy španielskeho záslužného Kráľovského amerického Radu Izabely Katolíckej, založeného v predchádzajúcom roku.²³⁹

MENOSLOVY

Z praktických dôvodov laické rytierske rády evidovali svojich členov v osobitných registroch alebo menoslovoch, pričom mená zakladajúcich členov rádov alebo prvých nositeľov insígnií sa často publikovali priamo v texte zakladajúcej listiny alebo stanov.

Podobný prístup aplikovali aj zakladatelia vyznamenaní v podobe radov. Aktuálne zoznamy nositeľov insígnií boli nevyhnutné predovšetkým kvôli presnej evidencii, ako napríklad v prípade parmského Záslužného Radu Svätého Ludovíta z roku 1849, ktorý požadoval vedenie podrobného registra s uvedením nielen mien vyznamenaných, ale aj ďalších údajov potrebných kvôli vráteniu insígnií.²⁴⁰ Stanovy čiernohorského Radu Za zásluhy o nezávislosť Čiernej Hory z roku 1853 požadovali mená všetkých vyznamenaných zazna-

²³⁵ Zákon FZ ČSFR číslo 404 Zb. z 2. októbra 1990 o štátnych vyznamenaniach Českej a Slovenskej Federatívnej republiky obsahuje 5 príloh so stanovami Radu Bieleho leva, Radu Tomáša Garrigue Masaryka, Radu Milana Rastislava Štefánika, medaily Za hrdinstvo a medaily Za zásluhy.

²³⁶ Zákon NR SR č. 522/2008 Z.z. o vyznamenaniach Slovenskej republiky.

²³⁷ Bula pápeža Urbana VIII. schvaľujúca založenie radu publikovaná In SADOWSKI, ref. 51, s. 47-48.

²³⁸ SCORDO, Angelo. *Vicende e personaggi dell' insigne Reale Ordine di San Gennaro dalla sua fondazione alla fine del regno delle Due Sicilie*, s. 2. Società Italiana di studi Araldici, 2007. RealOrdinediSanGennaro.pdf [cit. 2009-12-11] Štúdiá dostupná na internete: <www.socistara.it>

²³⁹ Text buly publikovaný In *Constituciones de la real Orden Americana de Isabel Catolica, instituda por el Rey nuestro Señor en 24 de marzo de 1815*. Madrid : En la Imprenta Real Año de 1816, s. 61-70.

²⁴⁰ Kapitola 2, článok 3 stanov. Stanovy publikované In *Regolamento*, ref. 39.

menáť do osobitného veľkého registra viazaného v zlatých doskách tak, „aby ich statočné činy a zásluhy boli uchované v trvalej pamäti“.²⁴¹ Podobným spôsobom postupovali mnohé vyznamenania a nemá zmysel uvádzať ich podrobne.

Menoslovy v najrôznejšej podobe zoznamov, kartoték alebo matričných kníh pritom predstavovali štandardnú súčasť administratívy²⁴² všetkých moderných vyznamenaní (radov aj dekorácií) a v prípade významných radov sa dokonca publikovali v knižnej podobe.²⁴³ Oproti tomu iba celkom ojedinele sa mená vyznamenaných objavovali zakomponované priamo do textu stanov, ako to bolo napríklad v prípade neapolského Radu Svätého Januária z roku 1738.²⁴⁴

KNIHY SKUTKOV

Mená významných príslušníkov laických rytierskych rádov sa však objavovali zapísané aj v osobitných knihách, do ktorých sa mali zapisovať „hrdinské skutky“, ktoré vykonali. Princíp verejného rozprávania o významných rytierskych skutkoch počas kapitulného zasadania rytierov a ich následné zapisovanie do osobitných kníh pomenovaných ako „knihy skutkov“ mal pôvod v hlbokom stredoveku a bol zrejme odvodený z rytierskej romancy artušovského cyklu Lancelot z jazera, ktorá pochádzala z 13. storočia.²⁴⁵ Uvedené knihy však viedli nielen také laické rytierske rády, ako bol napríklad burgundský rád Zlatého rúna, neapolský rád Lode, francúzsky rád Hviezdy alebo neapolský rád Uzla, ale uvedené relikty sa v modifikovanej podobe uplatnil nielen vo viacerých vyznamenaníach v podobe panovníckych a dynastických radov, ale dokonca ojedinele aj v prípade niektorých záslužných radov.

Ich moderný ekvivalent pritom predstavovali nielen záznamy obsahujúce popisy s doloženými svedectvami významných vojenských činov, za ktoré vojenské osoby získavali insígnie vojenských záslužných radov, ale napríklad aj tlačou publikované almanachy obsahujúce portréty, mená a životopisné medailóny jednotlivých nositeľov insígnií.²⁴⁶

²⁴¹ Článok 4 stanov. Stanovy publikované In MĚŘIČKA, ref. 30, s. 59.

²⁴² K administratíve moderných vyznamenaní podrobnejšie napríklad URBLÍK, Marián. Písomnosti o udeľovaní Radu Slovenského národného povstania. In *Slovenská archivistika*, roč. 5, 1970, č. 1, s. 126-130, GREGOROVÍČOVÁ, ref. 23, s. 165-215.

²⁴³ Napríklad LEHMANN, Gustav (ed.). *Die Ritter des Ordens Pour le Mérite*. Erster Band: 1740 – 1811, Zweiter Band : 1812 - 1913. Berlin : Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1913, BERLIEN, Johann Heinrich Friedrich. *Der Elephanten - Orden und seine Ritter*. Kopenhagen : Gedruckt in der Berlingschen Officin, 1846, *Memoria insignis ordinis S. Stephani hungariae regis apost. secularis*. Vindobonae : Typis status procusa, 1864, *Névjegyzéke az 1764 évtől az 1914 évig a Magyar Kir. Szent István – renddel kitüntetetteknek*. Kiadja e rend alapításának 150. évfordulója alkalmából a rend irodája. Budapest : Magyar királyi állami nyomda, 1914, *Liste nominale des chevaliers de l'Ordre Illustre de la Toison d'Or depuis son institution jusqu'à nos jours*. Revue et publiée par la Chancellerie de l'Ordre en 1904. B.m.v. 1904 a ďalšie.

²⁴⁴ *Instituzione, e statuti del real Ordine di San Gennaro stabiliti dalla maesta di Carlo Borbone*. Seconda Edizione con aggiunta. Napoli : Presso Francesco Ricciardo, 1750.

²⁴⁵ KAEUPER, Richard W. – KENNEDY, Elspeth. *The Book of Chivalry of Geoffroi de Charny. Text, Context, and Translation*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1996, s. 21- 22.

²⁴⁶ Napríklad HIRTENFELD, Jaromír. *Militär – Maria – Theresien – Orden und seine Mitglieder*. Wien : K.k. Hof – und Staatsdruckerei, 1857.

Osobitnú knihu skutkov v jej pôvodnom stredovekom ponímaní pritom požadovali viesť napríklad stanovy poľského Radu Nepoškvrneného počatia Najsvätejšej Panny Márie z roku 1637. Kancelár radu mal do osobitnej knihy zaznamenávať individuálne skutky nositeľov insígnií, ako aj rozličné pamätihodnosti radu kvôli zachovaniu pamäti budúcich generácií nositeľov týchto insígnií.²⁴⁷

Zaujímavú požiadavku na nositeľov insígnií kládli stanovy sasko-weimarského Radu Bdelosti alebo Bieleho sokola z roku 1815. Za sviatok radu určili 18. október a každý vyznamenaný mal v tento deň preukázať svoje skutky vykonané podľa svojej, v poradí tretej predpísanej povinnosti, čiže vo vojenských činoch.²⁴⁸ Stanovy ďalšieho saského vyznamenania, Kráľovského saského Občianskeho Záslužného Radu z roku 1815 požadovali, aby kancelária radu viedla zoznam, do ktorého sa okrem mena a času prepožičania insígnií mali zaznamenávať aj zásluhy každého ich nositeľa.²⁴⁹

SENIORITA

Zatiaľ čo vnútornú hierarchiu duchovných rytierskych rádov zabezpečovala komplikovaná vnútorná štruktúra, rytieri v laických rytierskych rádoch si boli navzájom rovní bez ohľadu na stupeň šľachtictva, vek alebo verejnú funkciu, ktoré zastávali. Aby však medzi nimi nedochádzalo k rozporom, existovala nepísaná vnútorná hierarchia, pričom jediným kritériom bol dátum prijatia insígnií alebo jeho presný čas v prípade, ak boli v rovnaký deň do rádu prijatí viacerí rytieri. Osobitné postavenie mával iba najstarší žijúci rytier, ktorý asistoval pri investitúre nového rytiera. Rovnakú rovnosť nositeľov insígnií proklamovali aj zakladatelia vyznamenaní v podobe rádov. V prípade mnohých z nich však navyše existovalo isté špecifikum, a to rozdelenie nositeľov insígnií do tried podľa veľkosti zásluh, ktoré sa navonok prejavovalo inou podobou insígnie s odlišným závesom a spôsobom nosenia, ako aj osobitným pomenovaním vyznamenaného. V každom prípade sa však pri jednotriednych, ale aj u viactriednych rádov uplatňovala osvedčená stredoveká zásada seniority (*ancienté*), ktorú využívali laické rytierske rády, aby „*počas kapitulárneho zhromaždenia, ako aj pri procesii do kaplnky, ako aj pri sedení, hlasovaní, podpisovaní, a najmä pri zaujímaní poradia medzi bratmi nevznikli žiadne nedorozumenia a spory, ale aby medzi nimi bolo viac lásky a svornosti, a aby privilégia a oprávnenia jedných či druhých neprišli k ujme, každý jeden rytier v horeuvedenom prípade, zaujme svoje miesto podľa času svojho menovania do rádu, menovanie sa bude rátať odo dňa, kedy nastávajúci rytier rytier prevzal oranžovú stuhu s krížom.*“ V prípade pruského Radu Čierneho orla z roku 1701, ktorého zakladateľ takto explicitne definoval pojem rovnosti v rade, však celkový pojem rovnosti narušal nasledujúci text, ktorý oproti praxi laických rytierskych rádov z uvedeného poradia vynímal panovníkov, kurfirstov a kniežatá a zaraďoval ich podľa stavu.²⁵⁰

Stanovy bádenského Vojenského Záslužného Radu Karla Fridricha z roku 1807 z dôvodu čo najpresnejšej vnútornej hierarchie, podobne ako rytierske rády, nebrali do úvahy iba deň, ale dokonca ešte aj presný čas prijatia insígnií.²⁵¹ Rovnaké opatrenie sa realizovalo aj

²⁴⁷ Článok 15 stanov. Stanovy publikované In NOWAKOWSKI, ref. 114, s. 94.

²⁴⁸ Článok 13 stanov. *Statuten*, ref. 22.

²⁴⁹ Článok 11 stanov. *Statuten*, ref. 31.

²⁵⁰ Článok 19 stanov. *Statuten*, ref. 52, s. 18.

²⁵¹ Článok 20 stanov. Stanovy publikované In BIEDENFELD, ref. 22, s. 109.

v prípade bavorského Vojenského Radu Maxa Jozefa²⁵² a würzburgského Záslužného Radu Svätého Jozefa z roku 1807, v jeho prípade však rozhodujúcim kritériom bolo poradie prezvania insignií v prípade viacerých vyznamenaných v priebehu jediného dňa.²⁵³

POŽIADAVKY NA NÁSTUPCOV: ZACHOVANIE KONTINUITY RADOV

V prípade mnohých laických rytierskych rádov ich stanovy obsahovali požiadavky zakladateľov na svojich nástupcov a nasledovníkov vo funkcii suverénov na udržiavanie existencie týchto rádov aj v budúcnosti. Stanovy pritom ojedinele obsahovali aj výslovné právo robiť potrebné zmeny stanov. Podobným spôsobom postupovali aj zakladatelia niektorých vyznamenaní, ktorí v jednotlivých článkoch stanov príslušných rádov okrem definovania svojho postavenia a vzťahu radu voči osobe jeho zakladateľa, vládnucej dynastii alebo štátu zvyčajne výslovne povoľovali robiť potrebné zmeny a úpravy stanov.

Za všetky vyznamenania môžeme uviesť aspoň dva domáce príklady. Veľmajstrovský úrad uhorského Radu Svätého Štefana z roku 1764 bol „na večnosť“ spojený s uhorskou korunou a posledný článok stanov povoľoval zakladateľke radu, ako aj nasledovným veľmajstrom, text stanov podľa potreby upraviť alebo zmeniť.²⁵⁴ Podobne aj záver stanov habsburského Radu Františka Jozefa z roku 1849 obsahoval článok, v ktorom jeho zakladateľ umožnil revíziu stanov jemu samotnému alebo nástupcom na habsburskom tróne v prípade, ak by to bolo potrebné.²⁵⁵ Toto právo panovník skutočne aj využil v roku 1916, keď publikoval revidované stanovy radu s novým dodatkom povoľujúcim rozšírenie a zmenu aj týchto stanov.²⁵⁶

Celkom ojedinele sa však objavovali aj také ustanovenia, ktoré zakazovali akékoľvek zmeny stanov. Stalo sa tak napríklad v prípade brandenburského Radu Veľkodušnosti (*Orden de la Générosité*) z roku 1667, ktorý v nepublikovanom koncepte stanov z roku 1685 jednoznačne zakazoval ich akékoľvek zmeny.²⁵⁷

POŽIADAVKY NA NOSITEĽOV INSÍGNIÍ A ÚPRAVA ICH VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV

Reguly duchovných rytierskych rádov podrobne upravovali každý aspekt života rádových rytierov, ktorý tak prestal mať súkromný charakter. Súčasťou regulácií boli aj požiadavky na vzájomné vzťahy jednotlivých rytierov s cieľom prevencie nedorozumení a sporov. Úprava vzájomných vzťahov medzi rytiermi bola veľmi dôležitá, pretože žili v spoločnej komunite. Oproti tomu medzi rytiermi laických rytierskych rádov bolo iba voľné spojenie, všetci žili svojimi vlastnými súkromnými životmi vo svojich vlastných domácnostiach a stretávali sa iba sporadicky pri spoločných formálnych príležitostiach, akými boli výročné zasadania rádových kapitúl alebo oslavy rádových sviatkov. Napriek tomu aj ich stanovy obsahovali početné regulácie vzájomného správania sa, ako aj požiadavky všeobecného charakteru na osobnostnú kvalitu rytierov. Tieto požiadavky, ktoré mali svoj

²⁵² Článok 20 stanov. Stanovy publikované In LESER, ref. 23, s. 60.

²⁵³ Článok 17 – 18 stanov. Stanovy publikované In LESER, ref. 23, s. 246.

²⁵⁴ Článok 2, 36 stanov. Stanovy publikované In *Memoria insignis*, ref. 14, s. 29, 42-43.

²⁵⁵ Článok 21 stanov. *Statuten*, ref. 34.

²⁵⁶ Nečíslovaný dodatok za článkom 25 stanov. *Revidierte Statuten*, ref. 108.

²⁵⁷ Prvý koncept stanov z roku 1685, článok 1. Stanovy publikované In *Historische*, ref. 43, s. 353.

pôvod v prácach teoretikov rytierstva a v populárnej rytierskej literatúre, však boli v praxi vzhľadom na absenciu trvalého korporatívneho života prakticky nerealizovateľné a nekontrolovateľné a navyše v laických rytierskych rádoch už nebola funkčná (ale ani mysliteľná) vojenská subordinácia, ako v prípade duchovných rytierskych rádoch. Vzhľadom na voľné alebo dokonca žiadne väzby nositeľov inšígnií radov sa požiadavky na vzájomné vzťahy vyznamenaných v stanovách radov objavovali iba sporadicky, a rovnako malá pozornosť sa venovala ich osobnostným vlastnostiam. V prípade, ak sa však požiadavky tohto druhu objavili, predstavovali skutočný anachronizmus.

Najvýraznejšiu reguláciu správania sa možno pozorovať u príslušníkov brandenburského Radu Veľkodušnosti (*Orden de la Générosité*) z roku 1667, ktorý s výnimkou jediného ustanovenia o pomenovaní radu celý text stanov zameriaval na reguláciu vzájomných vzťahov nositeľov inšígnií a na ich povinnosti. Mali sa ustavične správať tak, aby dávali verejne najavo svoju veľkodušnosť a aby sa dali spoznať nielen podľa spoločnej inšígnie, ale aj podľa každodenného ušľachtilého správania nielen voči sebe, ale aj voči ostatným ľuďom a to tak, aby sa proti nim nedala vysloviť čo i len najmenšia sťažnosť. Ich spolužitie sa malo niesť v znamení vzájomnej úcty a mali sa vyvarovať nesvornosti a nedorozumeniam. V prípade akéhokoľvek, čo i len najmenšieho vzájomného sporu mal veľmajster zavolať ostatných nositeľov inšígnií, spolu mali spor spravodlivo posúdiť a vyriešiť, pričom ich rozhodnutie mali obe sporné strany rešpektovať. Rovnakým spôsobom sa pritom malo postupovať aj v prípade, že by sa do sporu s nejakým rytierom dostal samotný veľmajster.²⁵⁸

Uvedené znenie stanov pritom neodrážalo iba silný vplyv stredovekých rytierskych ideálov, ale bolo produktom myslenia desaťročného kniežata a trinásťročného kancelára radu. Uvedená skutočnosť by síce mohla vzbudzovať podozrenie z detského vrtochu, ale v praxi sa tento rad ukázal ako životaschopný aj bez oficiálne vydaných stanov a stal sa priamym predchodcom druhého najvyššieho pruského vyznamenanania s rovnakým pomenovaním, ktoré sa od roku 1740 zmenilo na Rad Za zásluhu (*Orden Pour le Mérite*).

Pruský Rad Čierneho orla vo svojich stanovách v prípade výskytu hádok a sporov medzi rytiermi požadoval, aby sa ten rytier, ktorý sa o nich dozvedel ako prvý, okamžite zamiešal do sporu a usiloval sa spornú záležitosť urovnať všetkými možnými spôsobmi v bratskej zhode. Ak by to však nedokázal, mal spornú záležitosť predostrieť na diskusiu kapitulnému zhromaždeniu nositeľov inšígnií, ktoré malo rozhodnúť o spore a jeho účastníci sa rozhodnutiu museli podriaďovať.²⁵⁹ Uvedená textová podoba oboch radov je celkom prirodzená, pretože Rad Veľkodušnosti založil knieža Fridrich v detskom veku ako brandenburský kurfirst a Rad Čierneho orla založil už vo funkcii prvého pruského kráľa.

Nositelia tohto radu však navyše mali byť bez akýchkoľvek charakterových chýb, nesmeli mať nečestný pôvod, alebo sa nečestnými nesmeli stať v dôsledku svojho spôsobu života, z radu mali byť vylúčené osoby ľahostajné voči Bohu a neverné voči panovníkovi rovnako ako aj tí, ktorí sa provinili voči cti, právu a svedomiu. Udržiavanie dobrých bratských vzťahov s ostatnými vyznamenanými, ochrana ich cti, pozemského šťastia a dobrého mena voči všetkým nactiutňaniam boli zároveň obsahom prísahy, ktorú skladal každý novovyznamenaný.²⁶⁰

²⁵⁸ Prvý koncept stanov z roku 1685. Stanovy publikované In *Historische*, ref. 43, s. 353-354.

²⁵⁹ Článok 30 stanov. *Statuten*, ref. 52, s. 23.

²⁶⁰ Článok 7 a 11 stanov. *Statuten*, ref. 52, s. 11-14.

Všetky prípadné vzájomné spory sa museli čo najvhodnejším spôsobom usilovať urovnať aj nositelia insígnií pôvodne brandenburského, neskôr pruského Radu Červeného orla z roku 1734.²⁶¹ Jeho stanovky však na nositeľov insígnií radu kládli aj požiadavky všeobecného charakteru – všetci rytieri mali viesť kresťanský, pokojný a počestný život, mali pomáhať chudobným a núdzným, poctivým a úprimným ľuďom. Ďalej mali strážiť česť a úžitok radu, ale aj celého kniežacieho domu, a tieto povinnosti nesmeli zanedbať. Tiež sa mali mať na pozore pred zradou a zradným konaním a navyše mali byť úprimní, verní a poctiví v reči, živote a správaní sa. O kniežacom dome mali zmyšľať verne, správne a poctivo, spolu s ostatnými bratmi v rade si mali udržiavať dobré meno a povest' a podľa možnosti si mali vzájomne pomáhať, brániť česť nositeľov insígnií a ich dobré meno pred všetkými nástrahami a verejným nactiutňaním a ak by sa niektorý z nich dozvedel o niečom takom, mal to okamžite oznámiť ostatným. Tiež nemali zle hovoriť o neprítomných rytieroch, a voči sebe sa mali správať pravdivo, úprimne a poctivo, čiže „*tak ako sa patrí na čestného a úprimného rytiera tohto radu*“. Spolupatričnosť nositeľov insígnií tiež mala zaručovať požiadavka, aby boli o sebe navzájom informovaní.²⁶²

Presne formulované požiadavky na vyznamenaných sa objavili aj u sasko-weimarského Radu Bdelosti alebo Bieleho orla z roku 1813, boli však omnoho stručnejšie. Nositelia insígnií všetkých troch tried radu boli povinní vernosťou a oddanosťou voči spoločnej nemeckej vlasti a najvyšším štátnym úradom, vo svojich činoch a správaní mali prejavovať dodržiavanie a zdokonaľovanie sa vo vlasteneckom zmyšľaní, nemeckom charaktere, umení, zákonodarstve, štátnej správe a pri dodržiavaní práva mali za svoju vlasť bojovať aj so zbraňou v ruke.²⁶³

Nositelia insígnií kurónskeho Radu Vďačnosti (*L' Ordre de la Reconnaissance*) z roku 1710 sa voči svojmu veľmajstrovi mali správať s náležitým rešpektom a medzi sebou sa mali vyhýbať roztržkám a nesvornosti a mali spolunažívať vo vzájomnej harmónii a priateľstve. V prípade, ak niektorý z nich nezavinene upadol do nešťastia alebo počas vojny do zajatia, mali mu všetci nositelia insígnií radu pomáhať zo všetkých svojich síl a možností.²⁶⁴

Podobne aj všetci nositelia insígnií poľského Radu Bieleho orla z roku 1705 mali žiť vo vzájomnej zhode a v priateľstve a panovník sa voči nim recipročne zaväzoval rovnakým postojom a navyše im prisľúbil ochranu. Pri vzájomných vzťahoch sa mali vyvarovať závistlivosti alebo pomsty a v prípade, ak by medzi nimi prepukli konflikty, nemali sa obracať na súdy, ale na panovníka a na spolubratov, čiže na vlastný vnútorný súd.²⁶⁵

Inštitút suveréna ako sudcu, ktorý bol typický pre laické rytierske rády, pri riešení sporov medzi členmi radu používal napríklad aj dánsky Rad Slona. Ak medzi vyznamenanými vznikol spor, potom ten, kto sa o ňom dozvedel ako prvý, musel o ňom okamžite referovať suverénovi, ten si vypočul obe sporné strany a po porade s ostatnými nositeľmi insígnií

²⁶¹ Článok 18 stanov. Ordens – Statuten des Brandenburgischen Rothen Adlers vom 13. Juli 1734. In HOEFTMANN, ref. 61, s. 12.

²⁶² Ordens – Statuten des Brandenburgischen Rothen Adlers vom 13. Juli 1734, článok 15, 21. In HOEFTMANN, ref. 61, s. 10-13.

²⁶³ Článok 9 stanov. *Statuten*, ref. 22.

²⁶⁴ Článok 2 – 3 stanov. Stanovy publikované In TETSCH, ref. 122, s. 244-245.

²⁶⁵ Článok 56 stanov. Stanovy publikované In SADOWSKI, ref. 51, s. 72. Vnútorným súdom disponovali napríklad dva uhorské laické rytierske rády – rád rytierov svätého Juraja z roku 1325 a rád Draka z roku 1408.

radu vyniesol záväzný rozsudok. Nositelia insígnií mali tiež zakázané vyzvať sa medzi sebou na súboj, svoju krivdu alebo urážku mali predostrieť suverénovi, a ten následne vyniesol rozhodnutie o zadostučinení.²⁶⁶

Zákaz súbojov medzi členmi radu obsahovali aj stanovy neapolského Radu Svätého Januária z roku 1738, a akékoľvek spory medzi nimi mal rozhodnúť výlučne veľmajster.²⁶⁷

VEKOVÁ HRANICA

Duchovné rytierske rády vzhľadom na svoj špecifický charakter a poslanie oprávnene vymedzovali nielen okruh osôb, ktoré sa mohli stať príslušníkmi rádu, ale regulovali aj požiadavky na ich spoločenský status, stav, legitímny pôvod, zdravotný stav a iné osobnostné kvality vrátane stanovenia dolnej vekovej hranice pre vstup do rádu.²⁶⁸ Napríklad templári sa požiadavkami na vstup do rádu zaoberali už vo svojej najstaršej reguli z roku 1129. Hoci duchovné authority umožňovali vstup detí do duchovných rádov, templári sa s tým nestotožňovali a celkom pragmaticky ho limitovali schopnosťou plnohodnotne bojovať so zbraňou v ruke. Nestanovili pritom žiadnu presnú vekovú hranicu, ale zdôraznili, že je omnoho lepšie zložiť rádový sľub v dospeljšom veku, než detskom, aby ho potom nemusel ľutovať. Uchádzač o vstup sa však musel podrobiť zhodnoteniu svojich osobných kvalít, ako aj dokladovaniu počestného života.²⁶⁹ Rád nemeckých rytierov vo svojej reguli z roku 1264 dolnú vekovú hranicu pre vstup do rádu stanovil na 14 rokov. Ak rodičia, tútori alebo samotní uchádzači požadovali vstup do rádu pred 14. rokom života, členovia rádu posúdili jeho kvality a ak vyhovoval ich predstavám, zobrali ho na výchovu v ráde, ale jeho riadnym členom sa stal až v predpísanom veku.²⁷⁰ Podobným spôsobom postupovali aj ostatné duchovné rytierske rády.

Laické rytierske rády zvyčajne žiadne požiadavky na dolnú vekovú hranicu nekládli, dôležitejší než vek bol sociálny status nominanta na vstup do rádu a jeho význam pre politické ciele zakladateľa alebo hlavy príslušného rádu. Oproti tomu sa s požiadavkami na dolnú vekovú hranicu recipientov insígnií možno stretnúť v prípade niektorých, predovšetkým historicky starších vyznamenaní v podobe radov.

Napríklad v prípade dánskeho Radu Slona z roku 1693 jeho zakladateľ Kristián V. ako limit zisku insígnií určil dosiahnutie 30. roku života s výnimkou panovníkových synov, ktorí insígnie mohli získať už o desať rokov skôr.²⁷¹ Oproti tomu insígnie dánskeho Radu Danebrogu z roku 1671 bolo možné získať už od 25. roku života opätovne s výnimkou

²⁶⁶ Článok 31 – 32 stanov. Statuta Ordinis Elephantini, prout a Christiano V. Daniae et Norvegiae Rege renovata et aucta fuere Havniae Kal. Decemb. 1693. Stanovy publikované In *Godefridi*, ref. 154, s. 67.

²⁶⁷ Hlava 7, článok 7 stanov. *Instituzione*, ref. 244.

²⁶⁸ FOREY, Alan *The Military Orders 1120 - 1312*. In RILEY – SMITH, Jonathan (ed.). *The Oxford Illustrated History of the Crusades*. Oxford : Oxford University press, 2001, s. 203-204.

²⁶⁹ Článok 14 reguly. Regula publikovaná In UPTON, WARD, ref. 183, s. 23.

²⁷⁰ *The Rule and Statutes of the Teutonic Knights*. In STERNS, Indrikis: *The Statutes of the Teutonic Knights: a study of religious chivalry*. University of Pennsylvania, 1969. [cit. 2009-10-08] Časť textu dizertačnej práce s anglickým prekladom stanov dostupná na internete In *Military Orders*. ORB On-Line Encyclopedia, On – line reference book for medieval studies. <<http://orb.rhodes.edu>>

²⁷¹ Článok 3 stanov. Statuta Ordinis Elephantini, prout a Christiano V. Daniae et Norvegiae Rege renovata et aucta fuere Havniae Kal. Decemb. 1693. Stanovy publikované In *Godefridi*, ref. 154, s. 62.

panovníkových synov, ktorí ich mohli získať kedykoľvek podľa uváženia panovníka.²⁷² Znížený vekový limit v prípade Radu Danebrogu mal pritom svoje opodstatnenie, pretože základnou podmienkou pre získ insígnií Radu Slona bol predchádzajúci získ insígnií Radu Danebrogu.²⁷³

V prípade francúzskeho Radu Svätého Ducha z roku 1578 veková hranica pre kniežatá predstavovala 25 rokov, zatiaľ čo pre ostatných 35 rokov.²⁷⁴

Stanovy poľského Radu Bieleho Orla z roku 1705 požadovali dolnú vekovú hranicu 35 rokov, s výnimkou kráľovských princov, ktorí mohli od panovníka dostať dišpenz.²⁷⁵ Oproti tomu pruský Rad Čierneho orla z roku 1701 ako dolnú vekovú hranicu pre získ insígnií stanovoval dovŕšenie 30. roku života s výnimkou panovníkov, kurfirstov a vládnucich kniežat, o ktorých mal rozhodovať suverén radu. Ale aj v ich prípade sa prepožičanie insígnií viazalo na absolvovanie prvého svätého prijímania tak, ako to bolo stanovené pre synov pruského panovníka.²⁷⁶ Kniežací Domáci Rad Fénixa kniežatstva Hohenlohe z roku 1757 pre prijatie insígnií radu stanovoval vekovú hranicu 12 rokov.²⁷⁷ Insígnie brandenburského (neskôr pruského) Radu Červeného orla z roku 1705 mohli v zmysle stanov z roku 1734 získať iba šľachtici, ktorí dovŕšili 25 rokov svojho života opätovne s výnimkou mužských potomkov vládnuceho brandenburského kniežata, ktorí insígnie obdržali okamžite po svojom krste.²⁷⁸ Podobne napríklad Nassauský Domáci Rad Zlatého leva z roku 1858 považoval synov a bratov vládnucich kniežat oboch línií rodu Nassau za rodených rytierov tohto radu, vyznamenanie však pred dovŕšením plnoletosti mohli nosiť iba s povolením hlavy príslušnej línie rodu.²⁷⁹ Podobne postupoval aj Vojvodcovský saský ernestínsky Domáci Rad z roku 1833, ktorý určoval, že všetci princovia vojvodcovského saského ernestínskeho domu gothajskej línie sa považujú za rodených členov radu, ale skutočné prijatie insígnií veľkokríža sa mohlo uskutočniť až po dovŕšení 18 rokov, a to na návrh hlavy rodu príslušnej vetvy rodu.²⁸⁰ Inštitút rodených rytierov poznal aj saský Rad Rutovej koruny z roku 1807²⁸¹ a bádenský Domáci Rad Vernosti z roku 1715. Boli nimi princovia vládnuceho panovníka a insígnie radu mohli nosiť až po dovŕšení 14 rokov života.²⁸²

²⁷² Článok 3 stanov. Statuta Ordinis Dannebrogici. Stanovy publikované In *Godefridi*, ref. 154, s. 71.

²⁷³ Článok 14 stanov. Statuta Ordinis Elephantini, prout a Christiano V. Daniae et Norvegiae Rege renovata et aucta fuere Havniae Kal. Decemb. 1693. Stanovy publikované In *Godefridi*, ref. 154, s. 64.

²⁷⁴ Článok 15 stanov. *Les statuts*, ref. 166, s. 27.

²⁷⁵ Projekt stanov z roku 1713, článok 10. Stanovy publikované In SADOWSKI, ref. 51, s. 68.

²⁷⁶ Článok 3 – 5 stanov. *Statuten*, ref. 52, s. 10-11.

²⁷⁷ NIMMERGUT, Jörg. Ex Flammis Orior – Ex Flammis Clarior. Der Fürstlich – Hohenlohe´sche Haus – und Phönix – Orden. In *INFO* 3, roč. 1982, č. 24, s. 5.

²⁷⁸ Článok 1 stanov. Ordens – Statuten des Brandenburgischen Rothen Adlers vom 13. Juli 1734, článok 1. Stanovy publikované In HOEFTMANN, ref. 61, s. 7.

²⁷⁹ Článok 3 stanov. *Arrêté royal grand – ducal du 31. mars 1858 concernat l' institution d' un Ordre commun aux deux branches de la Maison de Nassau*, sous le nom de Ordre du Lion d' or de la Maison de Nassau. Stanovy publikované In: Grand – duché de Luxembourg, ref. 169, s. 7.

²⁸⁰ Článok 3 stanov. *Statuten*, ref. 13.

²⁸¹ Článok 2 stanov. Stanovy publikované In ROTH – AUTENGRUBER, ref. 177, s. 11.

²⁸² Článok 4 stanov. Statuten des Grossherzoglichen Haus - Ordens der Treue. Stanovy publikované In *Grossherzoglich Badisches Staats - und Regierungs - Blatt Nro. XXI*. Karlsruhe, den 30. Juli 1840, s. 146.

Zisk insígnií mužskými potomkami panovníka vo funkcii suveréna radu okamžite po narodení bol typický pre mnohé laické rytierske rády, aj v ich prípade sa však ich nosenie a verejná prezentácia mohla konať omnoho neskôr, a to po zložení predpísanej prísahy.²⁸³ Omnoho modernejší prístup k vekovej hranici prejavovali zakladatelia záslužných radov. Najstarší z nich, francúzsky Rad Svätého Ľudovíta z roku 1693, nestanovoval žiadnu vekovú hranicu, ale keďže dôvodom prepožičania jeho insígnií boli preukázané zásluhy vojenského charakteru, panovník ich zisk podmienil okrem preukázania zásluh aj minimálne desaťročnou službou v armáde alebo v námorníctve v hodnosti dôstojníka.²⁸⁴ Primárny dôraz na vykonanie vojenských záslužných činov ako rozhodujúceho kritéria pre prepožičanie vyznamenania kládli aj zakladatelia ďalších vojenských záslužných radov, hoci niektorí nevyklúčovali ani ich zisk za odslúženú dobu v armáde. Týkalo sa to osôb, ktoré nedostali príležitosť, aby vo vojne mohli prejavíť svoje vojenské umenie alebo svoju chrabrosť pred nepriateľom, ako to bolo napríklad v prípade ruského Radu Svätého Juraja z roku 1769. Limit spočiatku predstavoval 25 odslúžených rokov v pozemnej armáde alebo 18 plavieb v námorníctve, neskôr sa kritériá prepožičania insígnií modifikovali.²⁸⁵

Kráľovský saský Vojenský Rad Svätého Henricha z roku 1736 podľa stanov z roku 1829 mohol získať iba vyšší dôstojník, ktorý preukázal príslušné zásluhy, pričom počet odslúžených rokov nebral žiadnu úlohu, ale zároveň aj ten dôstojník, ktorý v armáde odslúžil plných 50 rokov.²⁸⁶

LOJALITA VOČI PREDSTAVENÉMU RADU

Úprava vzájomných vzťahov sa však netýkala iba rádových rytierov navzájom, ale osobitne bývali vyjadrené požiadavky na ich vzťah voči predstavenému rádu. Rovnaké požiadavky na postoj nositeľov insígnií voči suverénom sa však objavovali aj v prípade vyznamenaní.

Všetci vyznamenaní pruským Radom Čierneho orla z roku 1701 museli vyjadriť lojalitu hlave radu, čiže panovníkovi v prísaha zloženej počas obradu investitúry.²⁸⁷ Podobne postupoval napríklad aj Kráľovský saský Občiansky Záslužný rad z roku 1815, ktorý od recipienta insígnií požadoval zloženie sľubu neporušiteľnej vernosti kniežat'u a vlasti, ako aj vykonávanie takých aktivít, ktoré by smerovali k povzbudeniu saskej cti a prospechu.²⁸⁸ Rytieri poľského Radu Nepoškvrneného počatia Najsvätejšej Panny Márie z roku 1637 boli povinní viditeľne prejavovať poctu, dôstojnosť a vďaku suverénovi, zákonom a kráľovstvu.²⁸⁹ Podobné požiadavky sa objavili aj u poľského Radu Svätého Stanislava z roku

²⁸³ Ako príklad môžeme uviesť burgundský rád Zlatého rúna – v roku 1433 bol budúci burgundský vojvoda Karol Smelý pasovaný na rytiera a prijal insígnie rádu ako dieťa vo veku troch týždňov. DE GRUBEN, Françoise. *Les chapitres de la Toison d' Or à l' époque bourguignonne (1430 - 1477)*. Mediaevalia Lovaniensia - Series I., Volume XXIII., Katholieke Universiteit Leuven, Institut middeleeuwse studies. Leuven : Leuven University Press, 1997 s. 176.

²⁸⁴ Článok 11. Édít du Roi, portant création et institution d' un Ordre Militaire sous le Titre de S. Louis, dont le Roi se déclare Chef et Souverain Grand – Maitre. Dokument publikovaný In D' ASPECT, ref. 5, s. 308-309.

²⁸⁵ Článok 5 stanov. Statut Vojennogo Ordena Sv. Velikomučenika i pobedonosca Georgija. Stanovy publikované In ZAMYSLOVSKIJ, PETROV, ref. 6, časť 2, s. 39.

²⁸⁶ Článok 7 stanov. *Statuten*, ref. 29.

²⁸⁷ Článok 11 stanov. *Statuten*, ref. 52, s. 13-14.

²⁸⁸ Článok 9 stanov. *Statuten*, ref. 31.

²⁸⁹ Článok 17 stanov. Stanovy publikované In NOWAKOWSKI, ref. 114, s. 94- 95.

1765, tu však boli vystupňované odprisahaním vernosti panovníkovi a Poľsku až do smrti nositeľa insígnií radu.²⁹⁰

Pôvodne brandenburský, neskôr pruský Rad Červeného orla z roku 1734, požadoval lojalitu voči hlave radu takým spôsobom, že zakazoval pripojenie sa k spoločnosti alebo zhromaždeniu, ktoré by protiprávne rokovalo proti kniežaciemu domu alebo jeho vládnucemu kniežaťu, nositelia insígnií proti nemu nemali strojť tajné úklady a nesmeli sa ani angažovať v žiadnych vojenských alebo občianskych záležitostiach zameraných proti kniežaciemu domu.²⁹¹

VOJNA PROTI NEVERIACIM

Na rozdiel od duchovných rytierskych rádov, ktorých zmyslom existencie bol ozbrojený boj, iba niektoré laické rytierske rády od svojich členov požadovali boj so zbraňou v ruke podľa požiadaviek panovníka v pozícii suveréna rádu. V takých prípadoch však požiadavky veľmi často zostávali iba vo verbálnej rovine a v praxi sa vôbec nerealizovali. Celkom ojedinele sa však táto požiadavka objavovala v prípade vyznamenaní. Poľský Rad Nepoškvneného počatia Najsvätejšej Panny Márie z roku 1637 od nositeľov insígnií radu spolu so svojimi mužmi pripravili na boj, aby počas neho neopustili svojich druhov v zbrani a navyše sa nemali spreneverovať koristením, pretože sa mali uspokojiť iba s bežným žoldom.²⁹² Ďalšie poľské vyznamenanie, Rad Bieleho orla z roku 1705, vo svojom projekte stanov z roku 1713 všetkým členom radu prikazoval na panovníkovo zavolanie nastúpiť do vojny, zahraniční nositelia tak však nemuseli urobiť osobne, ale mohli za seba postaviť dobre ozbrojeného šľachtica. Toto ustanovenie však bolo príliš iluzórne a v praxi sa vôbec nerealizovalo.²⁹³

Podobnú požiadavku v modernejšej forme obsahovali aj stanovy sasko-weimarského Radu Bdelosti alebo Bieleho sokola z roku 1815, ktoré od nositeľov insígnií požadovali okrem vernosti a oddanosti spoločnej nemeckej vlasti aj povinnosť počas mimoriadneho stavu alebo vojny nielen pomáhať svojim spoluobčanom, ale predovšetkým bojovať so zbraňou v ruke.²⁹⁴

OBRANA CIRKVI A SOCIÁLNE ZÁLEŽITOSTI

Obrana cirkvi, žien, vdov a sirôt, ktorá bola štandardnou súčasťou frazeológie každého laického rytierskeho rádu, korenila v stredovekom úsilí cirkvi o ochranu a obranu slabých. Zatiaľ čo v prípade stredovekých rytierov práve táto ochrana mala byť ich životným poslaním, v praxi sa nevyhnutne stávala súčasťou početných cirkevných príkazov a regulácií pre rytierov, lebo títo sa v skutočnosti ženy, vdovy a siroty veľmi často pokúšali utláčať, najmä v prípadoch konfliktov kvôli dedičstvu a držby majetku.²⁹⁵ Ochrana uvedených slabých osôb

²⁹⁰ Článok 12/1 stanov. Stanovy publikované In SADOWSKI, ref. 51, s. 100.

²⁹¹ Článok 16 stanov. Ordens – Statuten des Brandenburgischen Rothen Adlers vom 13. Juli 1734. Stanovy publikované In HOEFTMANN, ref. 61, s. 11.

²⁹² Článok 18 stanov. Stanovy publikované In NOWAKOWSKI, ref. 114, s. 95.

²⁹³ Článok 55 stanov. Stanovy publikované In SADOWSKI, ref. 51, s. 72.

²⁹⁴ Článok 9 stanov. Statuten, ref. 22.

²⁹⁵ ARIÉS, Philippe – DUBY, Georges (ed.). *A History of Private Life II. Revelations of the Medieval World*. Cambridge – London : The Belknap Press of Harvard University Press, 1995, s. 148.

sa však sporadicky proklamovala aj v prípade niektorých vyznamenaní, a to predovšetkým dámskych radov. Tieto sociálne požiadavky v prípade, že boli explicitne vyjadrené, sa však často rozširovali nad rámec špecifickej skupiny žien a detí smerom k nositeľom insígnií vlastného radu. Vyznamenania v podobe radov v ojedinelých prípadoch na seba dokonca preberali aj funkciu zakladateľov charitatívnych alebo edukatívnych ustanovizní.

Výslovnú ochranu vdov a sirôt požadovali napríklad stanovy anglického Radu Kúpeľa z roku 1725.²⁹⁶ Poľský Rad Nepoškvrneného počatia Najsvätejšej Panny Márie z roku 1637 požadoval, aby žiaden z nositeľov jeho insígnií nestrpel urážky Boha a jeho matky, a každý z nich bol povinný aj s nasadením svojho vlastného života brániť a zachovávať ich pamiatku. Zároveň od nich požadoval almužnu na vykúpenie zajatcov, na podporu chudákov alebo pre inú kresťanskú pomoc, a tieto finančné prostriedky, ktoré zhromažďoval pokladník radu, sa zakazovali použiť na akýkoľvek iný účel, okrem vyslobodenia zajatcov alebo na podporu bedárov, pričom rozhodujúce slovo v ich použití mal suverén radu. Ak by sa však niektorý z nositeľov insígnií nešťastnou zhodou okolností ocitol v hmotnej núdzi alebo ak by nemohol žiť bez hanby z poníženej rytierskej dôstojnosti, mali mu jeho spolubratia poskytnúť finančnú pomoc, a to bez výnimky každému, ktorý sa ocitol v takom ponižujúcom postavení.²⁹⁷

Nositelky insígnií ruského dámskeho Radu Svätej Kataríny z roku 1711 sa mali usilovať nielen o obrátenie niekoľkých neveriacich na pravoslávnu vieru, ale navyše mali vlastné finančné zdroje použiť na vykúpenie kresťanského zajatca z barbarského zajatia. Tieto povinnosti neobsahovali iba najstaršie stanovy z roku 1714, ale zostali v platnosti ešte aj koncom 19. storočia.²⁹⁸

Vyznamenaní pruským Radom Čieneho orla z roku 1701 mali už pred svojou investitúrou pokladníkovi radu odovzdať 50 dukátov v hotovosti pre potreby sirotinca v Königsbergu,²⁹⁹ zatiaľ čo v prípade Radu Červeného orla z roku 1734 bola táto suma stanovená iba ako dobrovoľný dar do výšky 20 dukátov (nositelia insígnií v postavení kniežat však túto sumu mohli zvýšiť podľa svojho uváženia) a mala sa z nej uhrádzať nielen pomoc pre chudobných, ale aj bližšie nešpecifikované výdavky radu. V prípade, ak by sa niektorý z vyznamenaných ocitol vo finančnej núdzi bez svojho zavinenia, boli ostatní povinní pomáhať mu.³⁰⁰

V prípade neapolského Radu Františka I. z roku 1829 si suverén radu vyhradil právo podľa okolností a podľa povahy a závažnosti ocenených skutkov vyznamenanej osobe priznať individuálnu finančnú odmenu, a táto sa mala vyplácať priamo z kráľovskej pokladnice až do zriadenia osobitnej základiny pre rad.³⁰¹ Osoby, vyznamenané Kráľovským hohenzollernským Domácim Radom z roku 1851, ktoré ako zvlášť zaslúžilé označila kapitula radu a ktoré navyše viedli bezúhonný život s dobrou povest'ou, mohli od panovníka

²⁹⁶ Článok 8 na s. 21. *Statutes of the Most Honourable Order of the Bath*. London : T. Harper, 1725, reprint 1812.

²⁹⁷ Článok 19, 22 stanov. Stanovy publikované In NOWAKOWSKI, ref. 114, s. 95, 97.

²⁹⁸ Statut Imperatorskogo ordena sv. Velikomučenici Jekateriny, ili ordena osvoboždenija. Stanovy publikované In *Svod učreždenij gosudarstvennych*, ref. 7.

²⁹⁹ Článok 13 stanov. *Statuten*, ref. 52, s. 15.

³⁰⁰ Článok 12, 18 stanov. *Ordens – Statuten des Brandenburgischen Rothen Adlers vom 13. Juli 1734*. Stanovy publikované In HOEFTMANN, ref. 61, s. 10, 12.

³⁰¹ Článok 19 stanov. Stanovy publikované In *The Royal Order*, ref. 50.

dostať jednorazovú odmenu vo výške prinajmenšom 1 500 toliarov, táto odmena sa mu však mohla vyplácať aj ročne po 100 toliaroch.³⁰² Uvedené príjmy však nemali charakter dôchodkov alebo tzv. penzie, ktorá bola typická najmä pre záslužné rady a výnimočne aj pre dekorácie,³⁰³ pretože tá predstavovala pravidelnú finančnú dávku pre vopred stanovený počet nositeľov insígnií, a jej výška sa diferencovala podľa príslušnej triedy vyznamenania.

V prípade poľského Radu Bieleho orla z roku 1705 po slávnostnej omši počas zasadania kapituly radu v deň radového sviatku panovník obetoval 10 zlatých a každý z vyznamenaných po 1 dukáte. Tieto peniaze sa ešte v rovnaký deň mali rozdať na almužny pre chudobných. Všetci rytieri mali tiež prispievať na základinu, ktorá by poskytovala podporu nemajetným dievčatám a rovnako bližšie nešpecifikovanou sumou mali vytvoriť základinu na podporu 50 vyslúžilých dôstojníkov, ktorí sa ocitli v núdzi. Tým sa však ambície zakladateľa radu nekončili a pokúsil sa oživiť aj inštitút panošov. Všetci domáci aj zahraniční nositelia insígnií radu mali povinne zobrať na výchovu mladého poľského šľachtica, a tí sa mali počas celého svojho ďalšieho života o neho starať po všetkých stránkach. Panovník sa zaviazal osobitnou ochranou mladých šľachticov a prisľúbil im prednostné právo pri dosiahnutí úradu, ktorý budú schopní spravovať. Mladí šľachtici sa mali nazývať „deťmi radu“ a na znamenie svojho postavenia mali na odeve nosiť vyšitú striebornú insígniu radu. Ak by sa niektorý z riadnych členov radu ocitol v núdzi nie svojou vinou, ale zhodou nepriaznivých okolností, ostatní rytieri mali byť povinní zložiť sa mu na dôchodok, ktorý by mu zabezpečil živobytie. V prípade, ak by sa však ocitol v núdzi vlastnou vinou, jeho meno sa malo vyškrtnúť zo zoznamu rytierov a prišiel o insígnie.³⁰⁴

Oproti tomu nositelia insígnií poľského Radu Svätého Stanislava z roku 1765 mali pri prevzatí insígnie jednorazovo zaplatiť po 25 zlatých a potom každoročne po 4 zlaté v prospech verejného špitála a po 2 zlaté kancelárovi radu.³⁰⁵

V prípade bavorského Radu Svätého Huberta z roku 1708 v zmysle stanov z roku 1800 každé vyznamenané knieža muselo pokladníkovi radu zaplatiť sumu 200 dukátov v zlate, ktoré sa mali použiť na bežné výdavky radu a na pomoc chudobným. Grofí a slobodní páni mali zaplatiť iba 100 dukátov a 100 ríšskych toliarov.³⁰⁶

Každý novovyznamenaný ruským Radom Svätého Ondreja z roku 1698 musel odovzdať kapitule radu jednorazový poplatok 500 rubľov, z týchto peňazí sa každoročne po 120 rubľov vyplácalo štátnej pokladnici, výboru pre pomoc raneným a zmrzačeným a zvyšok zostal kapitule. V prípade doplnenia insígnie mečmi (vojnovou dekoráciou) poplatok predstavoval ďalších 250 rubľov. Pod osobným dohľadom nositeľov insígnií boli výchovné domy v Petrohrade a v Moskve so všetkým ich príslušenstvom, pričom ich kurátorom bol vždy jeden z nositeľov insígnií, ktorého určila cárovná. Vzťahovala sa na nich však aj ďalšia špeciálna misia – počas svojich ciest boli povinní navštevovať školy a iné miesta vzdelávania,

³⁰² Článok 5 stanov. Statuten des Königliches Hausordens von Hohenzollern vom 23. August 1851. Stanovy publikované In HOEFTMANN, Friedrich Wilhelm. *Der Preussische Ordens - Herold. Zusammenstellung sämtlicher Urkunden, Statuten und Verordnungen über die Preussischen Orden und Ehrenzeichen*. Berlin : Königliche Hofbuchhandlung E.S. Mittler & Sohn, 1868, s. 71-72.

³⁰³ Napríklad vojakom a poddôstojníkom, ktorí boli nositeľmi francúzskej Vojenskej medaily z roku 1852, stanovy zaručovali vyplácanie doživotnej renty vo výške 100 frankov. DAMIEN, André. *Le grand livre des Ordres de Chevalerie et des Décorations*. Paris : Solar, 1991, s. 86.

³⁰⁴ Článok 41, 50, 51, 52, 53 stanov. Stanovy publikované In SADOWSKI, ref. 51, s. 67-73.

³⁰⁵ Článok 12/3 stanov. Stanovy publikované In SADOWSKI, ref. 51, s. 100.

³⁰⁶ Článok 6 stanov. Stanovy publikované In LESER, ref. 23, s. 22.

útulky pre chudobných, chorých a vojenskej nemocnice, oboznamovať sa s ich položením a potom panovníkovi poskytnúť správu s návrhmi na pomoc alebo nápravu.³⁰⁷

Francúzsky Rad Čestnej légie z roku 1802 však myslel v prvom rade na svojich členov. Stanovy nariad'ovali v sídle každej zo štrnástich kohort zriadenie útulku a ubytovne pre prijatie členov légie, ktorým staroba, slabosť alebo zranenia neumožňovali slúžiť štátu, čiže pre tých vyznamenaných vojakov, ktorí sa v dôsledku vysokého veku alebo zranenia ocitli v núdzi.³⁰⁸ V roku 1805 Napoleon vydal dekrét o zriadení vzdelávacích ústavov pre dcéry príslušníkov Radu Čestnej légie, ktorého znenie modifikoval v roku 1809. Podľa dekrétu sa mali zriadiť dva ústavy, v ktorých malo byť po 300 dievčat v postavení dcér, sestier, vlastných neterí alebo sesterníc nositeľov insígnií radu. Finančné dôchodky sa mali vyplácať na náklady radu a každý z oboch ústavov bol povinný raz ročne absolvovať vizitáciu kancelára radu. Existencia oboch ústavov, rovnako ako Rad Čestnej légie, zostala zachovaná aj po reštaurácii Bourbonovcov.³⁰⁹

Stanovy habsburského Vojenského Radu Márie Terézie z roku 1757 okrem vyplácania dôchodkov vopred stanovenému počtu nositeľov insígnií zaručovali doživotný finančný príjem aj ich vdovám vo výške polovice týchto dôchodkov.³¹⁰

ZHODNOTENIE

Zatiaľ čo analyzované typické znaky a vlastnosti boli v prípade duchovných rytierskych a laických rytierskych rádov plne funkčné, pretože boli formálnym vyjadrením ich samotnej podstaty a dokonale korešpondovali so stredovekým právno-symbolickým konaním, ktorému sa už od 12. storočia pripisoval veľký prakticko-politický význam,³¹¹ v prípade rádov predstavovali už iba akúsi marketingovú stratégiu zakladateľov vyznamenaní, ktorá sa zhmotňovala do podoby navonok atraktívnej, ale v zásade nefunkčnej ozdoby, a táto navyše do značnej miery zahmlievala ich skutočný charakter. Mnohé z uvedených reliktov však aj pre vyznamenania v konečnom dôsledku predstavovali zbytočnú príťaž, a preto čoskoro po svojom vzniku postupne zanikali. Existovali však aj také relikty, ktoré vo vyznamenaníach zostávali prítomné po veľmi dlhú dobu a niektoré z nich sú živé dodnes.

Jednotlivé relikty z hľadiska systematiky možno rozdeliť do dvoch veľkých skupín. Prvú skupinu predstavujú organizačné formy (virtuálna organizácia, vstup, prijatie a pripustenie do nej, jej oživenie alebo obnovenie) a druhú formálne prvky, ktoré možno rozdeliť na prvky z oblasti frazeológie, organizácie, ceremoniálov, prezentácie (insígnie a ceremoniálne odevy), administratívy, personalistiky a legislatívy.

Ako najmenej prínosné sa pre vyznamenania celkom prirodzene ukázali byť relikty spojené s organizačnými záležitosťami, keďže na rozdiel od rytierskych rádov skutočnú organizáciu iba imitovali a medzi nositeľmi insígnií nevytvárali žiadne, alebo ak áno, tak

³⁰⁷ Článok 237, 241 stanov. Statut Imperatorskovo ordena Sv. Apostolja Andreja Pervozvannovo. Stanovy publikované In *Svod učreždenij gosudarstvennych*, ref. 7.

³⁰⁸ Hlava I., článok 9 stanov. Stanovy publikované In STEENACKERS, Francois Frederic : *Histoire des Ordres de chevalerie et des distinctions honorifiques en France*. Paris : Lacroix Verhboeckhoven et C. 1867, s. 295.

³⁰⁹ Dekrét publikovaný In STEENACKERS, ref. 308, s. 302-304.

³¹⁰ Článok 43 stanov. Statuten des löblichen Militärischen Maria Theresien – Ordens. Stanovy publikované In GOUTTA, ref. 4, s. 706.

³¹¹ OPPL, Ferdinand. *Fridrich Barbarossa. Císař a rytíř*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2001, s. 213.

iba formálne väzby. Vzhľadom na odlišné potreby vyznamenaní sa iba v minimálnej miere uplatňovali prísne limitácie počtu nositeľov insígnií a ich výber prostredníctvom nominácií a následných volieb. Celkom prirodzené bolo aj zjednodušovanie alebo absencia akýchkoľvek spoločných aktivít, ktoré sa zvyčajne obmedzovali už iba na slávnostný obrad distribúcie insígnií v deň sviatku radu, ktorý sa spájal s formálnym kapitulným zasadáním, účasťou na bohoslužbách a možnosťou obmedzeného prístupu k panovníkovi vo funkcii predstaveného radu.

Veľmi zriedkavo sa využívali aj väzby na duchovnú sféru presahujúcu rámec výberu nebeského patróna vyznamenania, ktorý sa mohol odzrkadliť v jeho oficiálnom pomenovaní. V takom prípade išlo predovšetkým o využívanie svätostánku s funkciou duchovného sídla radu, v ktorom sa aplikovali osobné symboly nositeľov insígnií.

Oproti tomu veľmi živé zostávali relikty z oblasti personalistiky, pretože umožňovali stanovovať osobné kvality budúcich nositeľov insígnií a recipročne od nich požadovať vernosť a lojalitu voči zakladateľovi radu, vládnucemu panovníkovi, štátu alebo rodu. Iba veľmi zriedka sa pritom uplatňovali požiadavky spojené so sociálnou oblasťou, a tieto zväčša zostávali v rovine formálnych proklamácií.

Rovnako živé boli aj početné administratívne relikty, pretože riadne fungujúca administratíva radu bola základnou podmienkou jeho samotnej existencie. Ako nadbytočné sa však čoskoro preukázali funkcie neodmysliteľne patriace k laickým rytierskym rádom ako boli napríklad heroldi, rádoví preláti, ceremoniári alebo garderobiéri, ale pre výkon administratívy a spravovanie registratúry radu boli nevyhnutné funkcie typu kancelára, sekretára a pokladníka bez ohľadu na ich konkrétne pomenovanie. Nevyhnutné pri udeľovaní vyznamenaní sa tiež ukázali byť niektoré relikty legislatívneho charakteru (stanovy a legislatívne normy).

Zatiaľ čo niektoré relikty z oblasti prezentácie nemali veľký zmysel a veľmi skoro zanikali (ceremoniálne odevy, nekompatibilita insígnií), iné mali zásadný charakter a zostávali v platnosti po veľmi dlhú dobu. Na myslí máme predovšetkým prezentáciu samotnej insígnie radu, jej povinné viditeľné nosenie a vracanie kancelárii radu po smrti jej oprávneného nositeľa.

Veľmi zaujímavé postavenie mali relikty z oblasti ceremoniálov, a to predovšetkým tie, ktoré sa týkali obradu prepožičania insígnií. Všetky skúmané segmenty obradu rytierskej investitúry, ktorej zložitá a variabilná podoba sa začala formovať už v priebehu 11. storočia, sa používali nielen v početných laických rytierskych rádoch, ku vzniku ktorých dochádzalo od 1. tretiny 14. storočia, ale svoje pevné miesto našli aj v rituálnych obradoch spojených s prepožičiavaním insígnií rôznych vyznamenaní – a to nielen v prípade historicky najstarších, panovníckych a dynastických radov, ale aj novodobých záslužných radov a vo veľmi redukovanej miere, dokonca aj v prípade dekorácií.

Relikty sa v modernom období vo zvýšenej miere uplatňovali nielen v tradičných krajinách s monarchistickým zriadením, ale dokonca aj v prípade novovzniknutých štátov s republikánskym zriadením, ktoré mali staršiu historickú tradíciu vyznamenaní.³¹² Dôvodom dlhodobej životnosti jednotlivých reliktovej bolo nielen počiatočné chápanie fenoménu

³¹² Dobre porovnateľné je to napríklad v prípade dvoch štátov s republikánskym zriadením, ktoré vznikli po skončení 1. svetovej vojny – Československa a Poľska. Zatiaľ čo Poľsko bez problémov nadviazalo na staré tradície, a zásadné relikty sa v jeho štátnych vyznamenaniach uplatňujú dodnes, Československá republika sa dlho bránila samotnému zriadeniu vyznamenaní a dôsledky absencie kvalitného historického povedomia ešte aj dnes devastujú štátne vyznamenania Slovenskej republiky.

nositeľných a neprenosných vyznamenaní ich zakladateľmi ako bezprostredných pokračovateľov starých rytierskych rádov alebo dokonca ich nesprávne stotožňovanie s pravými rytierskymi rádmí, ale uvedené prvky rytierskej kultúry dodávali novým vyznamenaniam potrebnú a v praxi osvedčenú exkluzivitu. Hoci neskôr dochádzalo k zjednodušovaniu týchto formálnych prvkov a rituálov a rady sa postupne oslobodzovali od početných starých a už nefunkčných rytierskych reliktov, ich jadro (insígnia, legislatívny základ, investitúra a administratíva), hoci nevyhnutne transformované v dôsledku početných zásadných politicko-spoločenských a kultúrnych zmien, ku ktorým došlo v priebehu nasledujúcich stáročí, zostalo živé a funkčné dodnes.

Na druhej strane, práve životnosť niektorých starých reliktov spôsobovala (a často spôsobuje ešte aj dnes) veľké problémy pri odlíšení vyznamenaní od laických rytierskych rádov, pretože oba tieto fenomény sú často zdanlivo takmer totožné. Už v úvode sme uviedli, že pre definitívne stanovenie skutočného charakteru laického rytierskeho rádu a vyznamenania má zásadný charakter posúdenie úrovne korporatívnosti spolu s vlastníctvom reálnych rozhodovacích právomocí. Menej dôležité, ale napriek tomu jednoznačne vypovedajúce, však môžu byť aj ostatné relikty v prípade, ak sa posudzuje nielen ich samotná prítomnosť, ale najmä intenzita, akou sa prejavujú v laických rytierskych rádoch a vo vyznamenaníach. V každom prípade ich však treba považovať skutočne iba za relikty, čiže za svedectvo o transformácii laických rytierskych rádov na vyznamenania v podobe rádov a o postupnom vývoji moderných vyznamenaní.

Podrobnejšie GRAUS, Igor. Kontinuita a diskontinuita vo vývoji štátnych vyznamenaní na území Slovenskej republiky. In DRAHOŠOVÁ, Šarlota – KERESTEŠ, Peter – ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). *Kontinuita a diskontinuita genealógie a heraldiky*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2010, s. 102-116.

IGOR GRAUS: RELIKTE DES RITTERTUMS UND DER RITTERORDEN IN DEN AUSZEICHNUNGEN (ORDEN UND EHRENZEICHEN)

Die Anfänge der Auszeichnungen und Orden in der falleristischen Wahrnehmung, also der getragenen und nichtübertragbaren Symbole der Auszeichnung für die besonderen Verdienste, reichen bis in das 14. Jahrhundert. Die Insignien der Ritterorden, die ursprünglich nur die Rolle eines sichtbaren Merkmals der Zugehörigkeit zum Ritterstand erfüllten, erlangten mit der Zeit die Bedeutung eines materiellen Ausdrucks der persönlichen Ehrung und einer nicht unbedeutenden Auszeichnung, die gleichzeitig auf das Prestigebündnis zwischen dem Inhaber und dem Herrscher hingewiesen hat. Nach außen hin haben sich die Orden zwar im Vergleich mit der Vergangenheit grundsätzlich nicht verändert, die realen Ritterorganisationen jedoch haben sich in Institute umgestaltet, die nur noch formelle Ehrungen erteilten. Die definitive Umgestaltung der Orden von Rittervereinigungen in Auszeichnungen wurde durch den Verlust ihrer Institutionalisierung nicht nur infolge von Beschränkung der gemeinsamen Aktivitäten der Mitgliederbasis, sondern vor allem infolge der Übertragung der Machtbefugnisse vom Orden als des kollektiven Organs ausschließlich auf den Herrscher als den Vorsteher des Ordens bestätigt.

Einen wichtigen Anreiz zur Entstehung von modernen Auszeichnungen botete auch der Bedarf nach einem materiellen, sichtbar tragbaren Symbol, der nicht nur als Ausdruck der Anerkennung von Verdiensten der betreffenden Person, sondern auch als ein Zeichen von Loyalität zum Herrscher und der herrschenden Dynastie dienen sollte. Die Herrscher waren verständlicherweise daran interessiert, dieses Institut mit einer mehrjahrhundertjährigen Tradition für sich in Anspruch zu nehmen als eine Art Auszeichnung. Neue Auszeichnungen in Form von getragenen und unübertragbaren Insignien, die den Insignien der Ritterorden ähnlich sahen, lieferten für die Begründer und Träger der Orden eine aus der Sicht des Image wesentlich mehr anziehende und attraktivere Form von Auszeichnung, als die bis dahin üblich getragenen Auszeichnungen in Form von Waffen, Ringe, Medaillen, Geld, Titel oder Grundstücke. Die lag vor allem an der hohen Qualität und handwerklicher Feinarbeit der einzelnen Teile von Auszeichnungen (die Insignien wurden aus Edelmetallen ausgefertigt, darüber hinaus sind die prachtvollen, während der Zeremonie getragenen Kostüme und die Ehrungszeremonien selbst zu erwähnen), die von jedem gesehen werden konnten und höchstexklusiv waren. Im Unterschied zu den einmaligen Ehrungen in Form von Vergabe von Donationsgegenständen oder Vermögensrechten, die von der Öffentlichkeit nur selten gesehen werden konnten, sah diese Art der Auszeichnung ihr direktes und permanentes öffentliches zur Schau bringen, die das Umfeld auf die Verdienste des Auszeichnungsträgers und Freigiebigkeit der Herrschers fortdauernd erinnerte.

Diejenigen ritterlichen Laienorden, die ihren ursprünglichen Charakter einer ritterlichen Vereinigung verloren haben und sich in Orden umgewandelt haben, haben nach außen hin ihre Form beibehalten. Da nach außen hin diese Form aus der visuellen Sicht äußerst attraktiv und repräsentativ wirkte, wurde sie oder zumindest einige ihrer Bestandteile auch von Gründern zahlreicher moderner Verdienstauszeichnungen verwendet. Formelle Zeichen, die für die Ritterorden und das Rittertum ans sich typisch waren, halfen dabei, den Anschein einer historischen Kontinuität zu erwecken, auf der anderen Seite haben sie die Exklusivität dieser Verdienstauszeichnungen wesentlich erhöht; sie vergaben ihnen den trügerischen Anschein von Altertümlichkeit und erhöhten dadurch ihren moralischen Kredit, sie haben zur Stärkung der Stellung des Herrschers als des hoheitlichen Gebers dieser Ehrungen beigetragen und nicht zuletzt haben sie der öffentlichen Manifestation der gesellschaftlichen Stellung der Träger dieser Insignien das gewisse Etwas verliehen. Gerade die ältesten Auszeichnungen mit Vielzahl an Relikten des Rittertums und der Ritterorden haben den Prozess von der Visualisierung der Exklusivität der ritterlichen Orden bis hin zum theatralischen Pomp der Auszeichnungen in Gestalt von Orden zur Perfektion geführt.

Die einzelnen Relikte können aus der systematischen Sicht in zwei große Gruppen geteilt werden: die erste Gruppe stellen die Organisationsformen dar (die virtuelle Organisation, Eintritt, Aufnahme und die Zulassung in diese Organisation, ihre Wiederbelebung oder Erneuerung). In die zweite Gruppe gehören die formellen Elemente, die in Elemente aus dem Bereich der Phraseologie,

der Organisation, der Zeremonien, Präsentation (Insignien und die zeremoniellen Trachten), der Verwaltung, Personalistik und der Gesetzgebung.

Als am wenigsten nützlich aus der Sicht der Auszeichnungen sind die mit den organisatorischen Angelegenheiten verbundenen Relikte einzustufen, das diese im Unterschied zu den Ritterorden die wahre Organisation nur imitiert haben und unter den Trägern der Insignien entweder keine, oder lediglich formelle Bindungen entstehen ließen. Angesichts der unterschiedlichen Bedürfnisse einzelner Auszeichnungen hat man nur in seltenen Fällen auf die strenge Beschränkung der Zahl der Insignienträger und ihre Auswahl mittels Nominierungen und der anschließenden Wahlen zurückgegriffen. Als ganz natürlich gilt auch die Vereinfachung, bzw. das Fehlen jeglicher gemeinsamer Aktivitäten der Ordensmitglieder, die sich üblicher Weise lediglich auf das feierliche Ritual der Insignienvergabe am Tage der Zeremonie beschränkten.

Sehr selten wurde auf die Bindungen an die geistliche Sphäre zurückgegriffen, die über den Rahmen der Auswahl des himmlischen Patronen für eine Auszeichnung, die in seiner offiziellen Benennung ihren Ausdruck finden konnte, hinaus gehen würde. In solchem Falle ging es hauptsächlich um die Verknüpfung des Sanktuariums mit der Funktion eines geistlichen Sitzes des Ordens, in dem die persönlichen Symbole der Insignienträger appliziert wurden.

Im Gegensatz dazu blieben die Relikte aus dem Bereich der Personalistik sehr rege, da sie es ermöglichten, die persönlichen Qualitäten der zukünftigen Ordensträger festzustellen und gegenseitig die Loyalität gegenüber dem Ordensgründer, dem Herrscher, dem Staat oder einer Dynastie zu verlangen. Nur selten wurden dabei die mit dem sozialen Bereich verbundenen Forderungen geltend gemacht; diese kamen meistens über den Rahmen formeller Ankündigungen nicht hinaus.

Ebenso rege waren die zahlreichen Relikte aus der Ebene der Verwaltung, da eine ordentlich funktionierende Verwaltung des Ordens eine der wichtigsten Grundlagen für dessen Existenz und Bestehen bedeutete. Als überflüssig hingegen haben sich die Ämter und Funktionen erwiesen, die unabdingbar mit den weltlichen Ritterorden verbunden waren, wie z. B. die Herolde, Ordensprälaten, Zeremoniemeister oder Garderobiere. Andererseits waren für die Ausübung der Verwaltung und die Führung der Aktei solche Funktionen, wie die des Kanzlers, Sekretärs oder Schatzmeisters notwendig, ohne Rücksicht auf ihre konkrete Benennung. Als unentbehrlich erwiesen sich ebenfalls einige Relikte legislativen Charakters (Satzungen und legislative Normen).

Einige Relikte aus dem Bereich der Präsentation hatten einen grundsätzlichen Charakter und blieben für lange Zeit in Kraft, während andere Relikte keine große Bedeutung hatten und sehr bald erlöschten (zeremonielle Trachten, Inkompatibilität der Insignien). Im ersten Falle handelte es sich vor allem um die zur Schau Stellung der Insignie des Ordens an sich, ihr Tragen an einer sichtbaren Stelle und ihre Rückgabe an die Kanzlei des Ordens nach dem Tode ihres berechtigten Trägers.